

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Výuka fonetiky v českých učebnicích ruského jazyka pro střední školy

Autor: Michal Moučka
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání
Tělesná výchova a sport se zaměřením na vzdělávání
Vedoucí práce: PhDr. Jindřich Kesner, CSc. – KRJL
Oponent práce:

Zadání bakalářské práce

Autor: Michal Moučka

Studium: P16P0132

Studijní program: B7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Ruský jazyk se zaměřením na vzdělávání, Tělesná výchova a sport se zaměřením na vzdělávání

Název bakalářské práce: **Prezentace fonetické látky v českých učebnicích ruského jazyka pro základní a střední školy**

Název bakalářské práce AJ: Presentation of Phonetic Material in Czech Textbooks of Russian Language for Elementary and Secondary Schools

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

V této kvalifikační práci bude zkoumána prezentace fonetického učiva v českých učebnicích ruského jazyka pro žáky základních a středních škol. Bude provedeno srovnání učebnic vydaných od roku 1990 po současnost s učebnicemi vydanými v ČSSR do r. 1989. Analýza i porovnání učebnic budou zaměřeny na fonetickou látku obsaženou v učebnicích z hlediska kvalitativního i kvantitativního, pozornost bude věnována rovněž podílu cvičení zaměřených na ústní projev.

1. Bryzgunova, E. A. Zvuki i intonacija russoj reči. Moskva, 1983. 2. Zoubek, F. Fonetika současného ruského jazyka. Hradec Králové, 1983. 3. Akišina, A. A., Kagan, O. E. Učimsja učit': dlja prepodavatelja russoj reči kak inostrannogo. Moskva, 2002. 4. Hendrich, J. Didaktika cizích jazyků. 1. vyd. Praha, 1988. 5. Purm, R. Didaktika ruského jazyka. Hradec Králové, 1997. 6. Jelínek, S. et al. Raduga po novomu (díl 1. - 5.) učebnice pro střední školy. Plzeň, 2010-2011. 7. Orlova, N., Vágnerová, M., Kožušková, M. Klass (díl 1. - 3.) učebnice pro střední školy. Praha, 2010 - 2012. 8. Chamrajeva, J., Ivanovová, E., Broniarzová, R. Vremena (díl 1. - 3.) učebnice pro střední školy. Dubicko, 2009-2010.

Garantující pracoviště: Katedra ruského jazyka a literatury, Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Jindřich Kesner, CSc.

Oponent: doc. Galina Kosych, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 18.12.2017

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Hradci Králové dne.....

.....

Michal Moučka

Poděkování

Touto cestou bych chtěl poděkovat PhDr. Jindřichu Kesnerovi, CSc., za vedení, odborné konzultace, cenné rady a připomínky při zpracování mé bakalářské práce.

Anotace

MOUČKA, Michal. *Výuka fonetiky v českých učebnicích ruského jazyka pro střední školy*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2019. 55 s. Bakalářská práce.

V dané práci jsou zkoumány výukové materiály v učebnicích ruského jazyka pro žáky středních škol z fonetického hlediska. V práci se porovnávají starší učebnicové soubory *Russkij jazyk* (1964), *Ruský jazyk* (1984), *Ruský jazyk* (1984) vydané před rokem 1989 s novými učebnicemi *Klass* (2010), *Raduga po-novomu* (2007), *Tvoj šans* (2018).

Klíčová slova: fonetika, ruský jazyk, analýza, výukové materiály, fonetické jevy

Аннотация

МОУЧКА, Михал. *Обучение фонетике в чешских учебниках по русскому языку в средних школах. Градец Кралове*: Педагогический факультет университета Градец Кралове, 2019. 55 стр. Баклаврская работа.

В данной работе исследуются учебные материалы в учебниках русского языка для учащихся в средних школах с точки зрения представления в них материалов по обучению фонетике. Также сравниваются учебные материалы Русский язык (1964), Русский язык (1984), Русский язык (1984) изданные до 1989 года, с новыми учебниками Класс (2010) , Радуга по-новому (2007), Твой шанс (2018).

Ключевые слова: фонетика, русский язык, анализ, материалы для обучения, фонетические явления.

Obsah

ÚVOD	9
1 FONETIKA	10
1.1 Proces komunikace.....	10
1.2 Role fonetiky při osvojování cizího jazyka.....	11
2 RUSKÝ FONETICKÝ SYSTÉM V POROVNÁNÍ S ČESKÝM.....	11
2.1 Ruský a český vokální systém.....	11
2.2 Ruský a český konsonantický systém	11
3 PŘÍZVUK A REDUKCE	13
3.1 Přízvuk	13
3.2 Redukce.....	14
3.2.1 Redukce bezpřízvučných samohlásek [a], [o] po tvrdých souhláskách	15
3.2.2 Redukce bezpřízvučné samohlásky [ʼə] po měkkých souhláskách.	15
3.2.3 Redukce bezpřízvučné samohlásky [ʼa] po měkkých souhláskách.	16
3.2.4 Redukce bezpřízvučné samohlásky [ə] po tvrdých souhláskách.....	16
3.2.5 Grafémy я, е, ё, ю, и po měkkých souhláskách	16
3.2.6 Jotovaná výslovnost	17
4 Melodie ruského jazyka.....	18
4.1 Intonační konstrukce	18
4.2 Typy IK:	19
4.2.1 IK-1	19
4.2.2 IK-2	19
4.2.3 IK-3	19
4.2.4 IK-4	19
4.2.5 IK-5	20
4.3 Obsah fonetického minima ruského jazyka	20
4.4 Spodoba znělosti - asimilace	21

4.4.1	Disimilace.....	22
4.4.2	Diereze.....	22
5	Základní metody výuky fonetiky ruského jazyka	22
5.1	Výuka segmentálních a suprasegmentálních jevů.....	23
6	Úroveň fonetické gramotnosti českých žáků.....	25
7	Učebnice	25
7.1	Funkce učebnice.....	25
8	Výuka fonetiky – porovnání učebnic vydaných v období před a po roce 1989	26
8.1	Kritéria hodnocení prezentace fonetické látky v učebnicích	26
8.2	Druhy fonetických cvičení obsažených v učebním souboru a jejich četnost	27
8.2.1	Artikulační cvičení	27
8.2.2	Poslechová cvičení	27
8.2.3	Konverzační cvičení	27
9	Analyzované učebnice vydané po roce 1989	29
9.1	Učebnice: Класс.....	29
9.1.1	Anotace:.....	29
9.1.2	Zastoupení fonetického učiva v učebnici	29
9.1.3	Porovnání četnosti materiálů pro nácvik fonetických jevů	30
9.1.4	Analýza učebnice Класс 1 - výsledky.....	31
9.1.5	Analýza ostatních dílů učebnicového souboru Класс – výsledky ..	32
9.2	Učebnice: Радуга по–новому	33
9.2.1	Anotace:.....	33
9.2.2	Zastoupení fonetického učiva v učebnici	33
9.2.3	Porovnání četnosti materiálu pro nácvik fonetických jevů	34
9.2.4	Analýza učebnice Радуга по-новому 1 - výsledky	35

9.2.5	Analýza ostatních dílů učebnicového souboru Радуга по-новому - výsledky	36
9.3	Учебнице: Твой шанс 1	36
9.3.1	Anotace:.....	36
9.3.2	Zastoupení fonetického učiva v učebnici	37
9.3.3	Porovnání četnosti materiálů pro nácvik fonetických jevů	38
9.3.4	Fonetická analýza učebnice Твой шанс 1 - výsledky.....	39
9.3.5	Fonetická analýza ostatních dílů učebnicového souboru Твой шанс - výsledky	40
10	Analyzované učebnice vydané před rokem 1989	41
10.1	Учебнице: Русский язык 1	41
10.1.1	Anotace:.....	41
10.1.2	Analýza učebnice Ruský jazyk 1 - výsledky.....	41
10.1.3	Analýza ostatních dílů učebnicového souboru Русский язык - výsledky	43
10.2	Учебнице: Ruský jazyk 1	43
10.2.1	Anotace:.....	43
10.2.2	Zastoupení fonetického učiva v učebnici Ruský jazyk 1	43
10.2.3	Porovnání četnosti materiálů pro nácvik fonetických jevů	44
10.2.4	Analýza učebnice Ruský jazyk 1 - výsledky.....	45
10.2.5	Analýza ostatních dílů učebnicového souboru Ruský jazyk - výsledky	46
10.3	Учебнице: Ruský jazyk (I)	47
10.3.1	Anotace:.....	47
10.3.2	Porovnání četnosti výskytu fonetických jevů.....	47
10.3.3	Analýza učebnice Ruský jazyk (I) - výsledky.....	47
10.3.4	Analýza ostatních dílů učebnicového souboru Ruský jazyk - výsledky	48

11	Závěr	49
12	Seznam bibliografických odkazů.....	51
13	Seznam obrázků.....	53
14	Seznam Grafů	54
15	Seznam tabulek.....	55

ÚVOD

V této kvalifikační práci bude zkoumána prezentace fonetického učiva v českých učebnicích ruského jazyka pro žáky středních škol. Bude provedeno srovnání učebnic vydaných od roku 1989 po současnost s učebnicemi vydanými v ČSSR do r. 1989. Analýza i porovnání učebnic budou zaměřeny na fonetickou látku obsaženou v učebnicích z hlediska kvalitativního i kvantitativního.

Cílem této práce je zjistit, neopomíjí-li se v dnešních učebnicích výuka fonetiky ruského jazyka. Jaké procento zaujímají fonetická cvičení v učebnicích v porovnání s gramatikou, a zdali se v jednotlivých učebních souborech prezentuje stejné množství fonetických jevů. Pozornost bude věnována rovněž podílu cvičení zaměřených na ústní projev, poslech a výslovnost. Porovnání materiálů bude provedeno prostřednictvím zkoumání prezentace jednotlivých fonetických jevů v učebnicích. Dále bude zkoumán rovněž styl prezentace a výskyt odlišností výukových materiálů vydaných před rokem 1989 od materiálů publikovaných po roce 1989. Práce se bude zabývat zjištěním, zda autoři v učebnicích pro pokročilé nezapomínají na procvičování fonetiky ruského jazyka.

Bakalářská práce bude rozdělena do dvou částí. První část se bude zabývat fonetickými jevy ruského jazyka a druhá pak samotným rozбором výukových materiálů.

1 FONETIKA

„Fonetika je jazykovědná disciplína zabývající se materiální stránkou zvukových výrazových prostředků jazyka, a to jak na nezobecněné úrovni poznání a popisu mechanismu vzniku řeči, její akustické stavby a percepce zvukového signálu sluchem, tak na zobecněné úrovni hlásek a prozodických prostředků, které jsou užívány v daném komunikačním společenství“ (Krčmová, 2009).

1.1 Proces komunikace

Fonetika hraje významnou roli při procesu komunikace. Proces komunikace spočívá v přenosu informace od mluvčího k jeho příjemci. Tento přenos má podle R. Purma pět fází.

- 1) Mluvčí vybírá informaci k přenosu druhé osobě nebo vícero osobám.
- 2) Mluvčí realizuje informaci pomocí odpovídajících akustických signálů (tj. zvuků řeči).
- 3) Vytvořenou zvukovou stopu příjemce přijímá pomocí svého sluchového ústrojí.
- 4) Příjemce vnímá odpovídající zvukové komplexy, které tvoří materiální formu předávané informace.
- 5) Příjemce asociuje přijaté zvukové signály, tvořící materiální formu informace se spojeným významem.

Těchto pět fází je nezbytných pro úspěšný přenos informace od mluvčího k příjemci. Během druhé fáze dochází k přenosu informace, tento děj nazýváme jako výslovnost a čtvrtou část označujeme jako poslech.

Proces komunikace může být narušen ve chvíli, kdy mluvčí nedostatečně ovládá fonetický systém ruského jazyka. R. Purm poukazuje na dvě příčiny jeho neosvojení:

- 1) Mluvčí při realizaci své výpovědi nedodrží fonetickou normu jazyka.
- 2) Příjemce při příjmu informace není chopen identifikovat slova, slovní spojení a věty, produkované mluvčím v souladu s jejich fonetickou normou (Purm, Jelínek, Veselý, 2003, s. 17).

1.2 Role fonetiky při osvojování cizího jazyka

Ovládnutí fonetického systému jazyka má velký význam pro úspěšný proces komunikace a není pochyb, že bychom při výuce cizího jazyka měli dávat velký důraz na jeho fonetickou stránku. Tato skutečnost vyplývá především z role fonetiky v procesu komunikace. Znalost fonetiky cizího jazyka je nezbytná pro čtení v daném jazyce. Dále je důležitá při záznamu zvukové formy jazyka do jeho grafické podoby.

2 RUSKÝ FONETICKÝ SYSTÉM V POROVNÁNÍ S ČESKÝM

2.1 Ruský a český vokální systém

Současný ruský fonetický systém obsahuje 6 samohlásek а, э, и, о, у, ы, přičemž о, у jsou takzvané labializované samohlásky. Výslovnost ruských labializovaných о, у se oproti češtině liší větším zaokrouhlením rtů (Kopeckij, 1958, s. 13). Samohláska ы je považována většinou lingvistů za poziční variantu fonému /и/ a proto ruský fonetický systém obsahuje pouze 5 krátkých samohláskových fonémů <a>, <e>, <и>, <o>, <y>. Oproti tomu v českém jazyce rozlišujeme 5 krátkých samohláskových fonémů <a>, <e>, <i>, <o>, <u> a 5 dlouhých samohláskových fonémů <á>, <é>, <í>, <ó>, <ú> (J. Konečný, 2015, s. 10). V češtině znaky „i“, „y“ označují stejný zvuk, na rozdíl od ruského jazyka, se vyslovují odlišně. Záměna těchto dvou zvuků se stává častou chybou českých studentů při osvojování ruského jazyka. Podle místa artikulace se samohlásky dělí na předopatrové – и, э, středopatrové – ы, а, zadopatrové – о, у a podle zvednutí jazyka na samohlásky vysoké – и, ы, у, střední – э, о, nízké – а. Pro označení samohlásek v různých pozicích existuje v ruské abecedě 10 písmen а, е, ё, и, у, ы, э, ю, я (Kopeckij, 1958, s. 13). V českém jazyce existují tři dvojhlásky, tzv. diftongy – /ou/, /au/, /eu/. V ruském jazyce se prakticky nevyskytují, avšak existují převzatá slova, ve kterých se s diftongizací můžeme setkat, viz. *аудитория*, *каузальный* atd. (R. Purm, 2003, s. 23).

2.2 Ruský a český konsonantický systém

R. Purm uvádí, že v ruském jazyce je 37 samohláskových fonémů, které můžeme rozdělit na tři skupiny:

- a) párové tvrdé a měkké souhlásky
- b) tvrdé nepárové souhlásky

c) měkké nepárové souhlásky.

Pro grafický zápis konsonantických fonémů se používá 21 znaků. V českém jazyce se vyskytují pouze 3 párové souhlásky [d-d', t- t', n- ň]. V ruském jazyce jich je 15, a proto se čeští studenti mohou potýkat s problémy při výslovnosti ostatních 12 měkkých párových souhlásek, chybějících v českém konsonantickém systému. Ruské párové souhlásky tvoří: п - п', б - б', т - т', д - д', к - к', г - г', ф - ф', в - в', с - с', з - з', х - х', м - м', н - н', л - л', р - р'. Výslovnost měkkých párových souhlásek se od tvrdých párových liší pohybem střední části jazyka k tvrdému patru, takzvanou palatalizací.

Tvrdé nepárové souhlásky představují [ж], [ш], [ц]. Na rozdíl od českého jazyka se vyslovují mnohem tvrději. Měkké nepárové souhlásky [ч'], [й], [ш':] a [ж'] se naopak vyslovují měkčeji než české. Kromě nepárových souhlásek se mnohem tvrději, než v českém jazyce, vyslovuje párová souhláska [л] (Purm, Jelínek, Veselý, 2003, s. 24).

Nutno podotknout, že názor fonetiků na počet konsonantických fonémů se liší. A. N. Avanesov uvádí, že v ruském jazyce je 34 samohláskových fonémů, protože nepočítá za fonémy г', к', х', ale započítává do nich [ж'], [ш':]. Naopak Z. F. Oliverius г', к', х', považuje za plnohodnotné fonémy, avšak [ж'], [ш':] nikoliv. R. Purm uvádí 15 souhláskových párů a k nim přičítá samohlásky [ж], [ш], [ц], [ч'], [ш':], [й] a měkké [ж'], které je poziční variantou fonému [ж]. Setkáme se s ním například ve slovech *дрожджи, вожджи* (Копецкий, 1958, s. 29).

3 PŘÍZVUK A REDUKCE

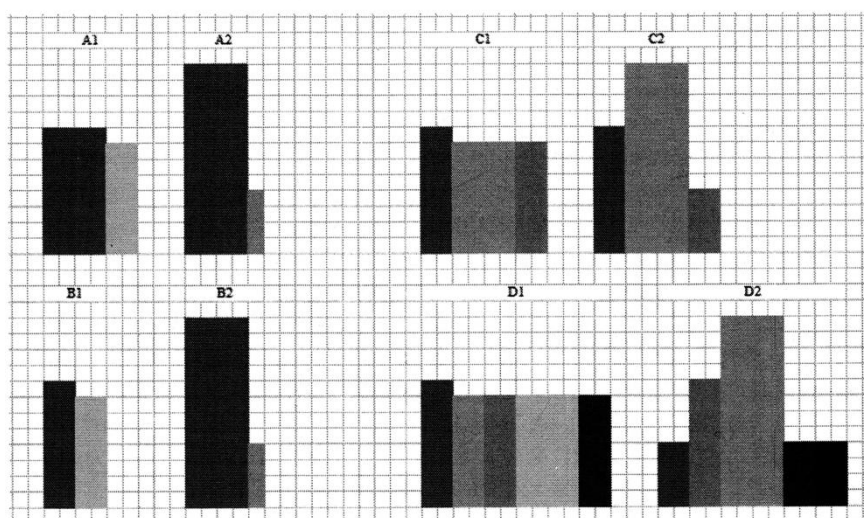
3.1 Přízvuk

Přízvuk označuje přízvučnou slabiku, která se vyslovuje s větší intenzitou, než slabika nepřízvučná. Takovýto typ přízvuku se nazývá dynamický (динамическое ударение). V ruském jazyce je přízvuk na rozdíl od českého silný. Přízvučné slabiky se vyslovují s mnohem větší silou než bezpřízvučné slabiky. V ruském jazyce je přízvuk buď stálý, nebo pohyblivý a může se vyskytovat na jakékoliv slabice. Například: *ходить* - *я хожу* - *ты ходишь*, *водá* – *вóды* atd. Přízvuk má distinktivní funkci, a proto špatně aplikovaný přízvuk může vést k naprosto odlišnému výrazu, než který jsme měli v úmyslu použít, a může tak docházet k nepochopení.

Například: *здóрово* (skvělé) *здорóво* (nazdar)
замóк (zámek na klíče) *зáмок* (hrad, budova)

V českém jazyce je přízvuk stálý a vždy na první slabice. V češtině neplní distinktivní funkci přízvuk, nýbrž délka tonu nezávislá na přízvuku (Purm, Jelínek, Veselý, 2003, s. 22).

Například: *Dráha* – *drahá* *kupuji* – *kupují*

Legenda ke schématu:

A1: zá-mek; A2: zá-мок; B1: ve-čer; B2: vé-чер; C1: па-мáт-ка; C2: па-бó-тáть; D1: pře-pra-co-vá-vat;
D2: раз-го-вá-ри-вать

Obrázek 1: Přízvuk v českém a ruském jazyce (Konečný, 2015, s. 22)

3.2 Redukce

Vlivem silné přízvučné slabiky se ostatní nepřízvučné slabiky ve slově redukují. Rozlišujeme dva typy redukce, a sice kvalitativní a kvantitativní. Zvláštní odlišností ruského fonetického systému od češtiny je redukce vokálů a, o, a grafémů я, е. Tyto samohlásky se podřizují takzvané kvalitativní redukci a dochází při ní ke změně kvality nepřízvučných samohlásek.

Například: *часы* – [ч'исы́]
молоко – [малакó]
метр – [м'итрó]
ученик [уч'ин'ык]

Kvantitativní redukce se týká všech samohlásek ruského fonetického systému, dochází při ní ke zkrácení bezpřízvučných samohlásek a k jejich zeslabování (J. Konečný, 2015, s. 21).

Z. F. Oliverius rozlišuje dva stupně redukce - první a druhý. První bezpřízvučná slabika, která se nachází před přízvukem, se vždy podřizuje prvnímu stupni redukce. Zapřízvučné a ostatní bezpřízvučné slabiky se podřizují druhému stupni redukce a vyslovují se s největší redukcí. Výjimku představují počáteční a poslední slabiky. Pokud se samohlásky [a], [o] nacházejí v nepřikryté či otevřené slabice, podléhají prvnímu stupni redukce. Slabiky přikryté a uzavřené se podřizují druhému stupni redukce (viz. Obrázek 2) Jestliže poslední slabika ve slově končí na souhlásku, mluvíme o zavřené slabice. Nachází-li se nepřízvučné samohlásky [a] nebo [o] v otevřené pozici na konci slova, podléhají prvnímu stupni redukce a zapisují se jako [^]. Ovšem pokud se nepřízvučná slabika nachází v uzavřené pozici, podléhá druhému stupni redukce - мясо (01), мясом (02). Stejně pravidlo platí i pro nepřízvučné slabiky, které stojí na začátku slova v nepřikryté nebo přikryté pozici - огород (110), в огород (210). Například ve slově *загна́ла*, se první slabika *за* nachází ve druhém stupni redukce, a díky tomu je vyslovována velmi slabě. Předpřízvučná slabika *на* se podřizuje prvnímu stupni redukce a vyslovuje se slaběji. Přízvučná slabika *ла* se vyslovuje s největší silou. Ve fonetické transkripci se první stupeň redukce samohlásky [a] zapisuje jako [^] a druhý stupeň [ъ], tedy slovo *загна́ла* bude v transkripci vypadat takto: *загна́ла* [зъгн^ла́]. Číselně se v transkripci přízvučná slabika označuje nulou, předpřízvučná jedničkou, a ostatní zapřízvučné dvojkou, tedy v našem případě 3-2-0 *загна́ла* (Z. F. Oliverius, 1974, s. 58).

První slabika slova		Ostatní slabiky před přízvukem	Slabika bezprostředně před přízvukem	Přízvuková slabika	Slabiky následující za přízvukem	Poslední slabika slova	
Nepřikrytá slabika	Přikrytá slabika	2	1	0	2	Uzavřená slabika	Otevřená slabika
1	2					2	1
2	1	1	2	3	1	1	2

Obrázek 2: Charakteristika redukce v závislosti na místě slabiky ve vztahu k přízvuku (Konečný, 2015, s. 23).

3.2.1 Redukce bezpřízvukných samohlásek [a], [o] po tvrdých souhláskách

Vlivem redukce se [a], [o] v prvním stupni redukce vyslovuje jako slabé [a]. Při druhém stupni redukce se [a], [o] vyslovují ještě slaběji. Stojí-li nepřívukná samohláska [a] před přízvuknou slabikou nebo na začátku slova zapisujeme ji jako [ʌ]. Druhý stupeň redukce ve fonetické transkripci se zapisujeme jako [ɚ] (Oliverius, 1974, s. 58)

Například: 2-1-0 *молоко* [мʙл^кó]
 2-1-0 *городской* [гʙр^цкóј']
 1-0-2 *свободно* [св^бóдн^]

Samohláska	Pozice	Příklad
	pod přízvukem	дом [дом]
	1. slabika před přízvukem	домá [дʌмá]
	ostatní nepřívukné slabiky	домового [дʙмʌвóвʙ]

Obrázek 3: Redukce nepřívukných [a], [o] po tvrdých souhláskách (Konečný, 2015, s. 26)

3.2.2 Redukce bezpřízvukné samohlásky [ɛ] po měkkých souhláskách

Samohláska [ɛ] po souhláskách označuje měkkost předchozí souhlásky a vyslovuje se s redukcí v závislosti na vzdálenosti slabiky od místa přízvuku. Nachází-li se samohláska [ɛ] po měkké souhlásce v prvním stupni redukce, vyslovuje se jako [ɪ]. V druhém stupni redukce se vyslovuje jako [ɚ]. (Oliverius, 1974, s. 58).

Například: 1-0 *метр* [м'итрó]
 2-1-0 *зелень* [з'ьл'ин'эт']
 0-2-1 *дерево* [д'эр'ьв^]
 1-0-2 *на заводе* [з^вóд'ь]

3.2.3 Redukce bezpřízvučné samohlásky [’a] po měkkých souhláskách

Samohlásky [’a] po souhláskách stejně jako [’э] označuje měkkost předchozí souhlásky. V prvním stupni redukce se [’a] vyslovuje jako [и]. V druhém stupni redukce se vyslovuje jako velmi slabé a krátké [’ь] (Z. F. Oliverius, 1974, s. 58).

Například: 1-0 *трясти́* – [тр’ист’и́]
 1-0 *глядéть* – [гл’ид’эт’]
 2-1-0 *рядово́й* [р’ьд’вóй’]

Samohláska	Pozice	Příklad
	pod přízvukem	снег [с’н’э́к]
	1. slabika před přízvukem	снега́ [с’н’и́га]
	ostatní nepřízvučné slabiky	снеговóй [с’н’ьг’л’вóй’]

Obrázek 4: Redukce nepřízvučných [’a], [’э] po měkkých souhláskách (Konečný, 2015, s. 26)

3.2.4 Redukce bezpřízvučné samohlásky [’э] po tvrdých souhláskách

Po tvrdých souhláskách [ж],[ш],[ц] nikdy nedochází k označení měkkosti předchozí souhlásky. Samohláska [’э] se vyslovuje v prvním stupni redukce jako [ы], v případě druhého stupně redukce jako [’ь] (Копецкий, 1958, s. 26).

Například: *цена́* [цына́]
жена́ – [жына́]
шепотать [шэп’тат’]
дёшево [д’ошэ’в’]

3.2.5 Grafémy я, е, ё, ю, и po měkkých souhláskách

Písmena я, е, ё, ю, и v některých případech označují dvě hlásky. Jednou je vždy takzvaný jot [j’] a druhá je tvořena jedním ze základních vokalických fonémů [a], [э], [o], [y], [и]. Stojí-li však daný znak uprostřed slova po měkké souhlásce, je vysloven bez přítomnosti jótu. V takovém případě я, е, ё, ю, и vždy označují měkkost předchozí souhlásky s výjimkou slov přejatých - *свитер* [св’йтэр], *компьютер* [к’мп’ютэр] (Копецкий, 1958, s. 25).

Například: *мясо* [м’ас’]
мебель [м’эб’ьл’]
лёд [л’от’]
люблю [л’убл’у’]

Дума [Д'ім^]

3.2.6 Jotovaná výslovnost

K jotované výslovnosti samohlásek označených grafémy я, е, ё, ю dochází ve třech případech:

- Stojí-li grafém я, е, ё, ю na začátku, slova.
- Stojí-li za měkkým nebo tvrdým znakem.
- Stojí-li za samohláskou.

Příklady jotované výslovnosti: Япония [j'пón'ij'^]
 семья [с'им'j'á]
 моя [м'^j'á]
 мои [м'^j'í]

Pravidlům jotované výslovnosti, s výjimkou prvního pravidla, se podřizuje i samohláska „и“ (Коpecкij, 1958, s. 28).

Přízvučná samohláska	Pozice					
	1. slabika před přízvučnou slabikou (1. stupeň redukce)		Absolutní začátek slova	Další slabiky před a za přízvučnou slabikou (2. stupeň redukce)		Některé koncovky a gramatické tvary slov
	po tvrdých souhláskách	po měkkých souhláskách		po tvrdých souhláskách	po měkkých souhláskách	
a	[ʌ] далá	[и] часы́ пяти́	[ʌ] Араба́т	[ъ] магази́н ко́мната	[ъ] часовой Яросла́вль на́чали де́вять	[ъ] ба́шня вре́мя кака́я
o	[ʌ] дома́		[ʌ] облака́	[ъ] молодóй хóлодно		
e	[ы] жена́ шесть цена́	[и] метро́	[е] э́таж Эльбру́с	[ъ] Железно- во́дск	[ь] о́зеро телеграф на заво́де	[ъ] но́вое дво́е
и (ы)	[ы] была́ жила́ в игре́	[и] зима́	[и] игрово́й	[ы] выбра́ть пти́цы лы́жи	[и] приходи́ть кни́ги	[ы] но́вый
y	[y] друго́й	[y] Тюме́нь	[y] уходи́л	[y] дру́гу	[y] пе́сню	-

Obrázek 5: Redukce samohlásek v nepřízvučných slabikách (Konečný, 2015, s. 23)

4 Melodie ruského jazyka

Z. F. Oliverius definuje melodii jako suprasegmentální element, který závisí na výšce tónu sousedních segmentů, především pak samohlásek. Ruská melodie řeči je charakteristická svojí expresivitou a tím se velmi liší od českého jazyka. V ruském jazyce se rozlišují dvě základní formy melodie - klesavá a stoupavá (Oliverius, 1974, s. 67)

Klesavá melodie je charakteristická pro oznamovací věty, tázací věty s přítomností tázacího slova a také v neúplných větách se spojkou „a“. Ke klesnutí hlasu dochází na přízvučných slabikách. Pro stoupavou melodii jsou příznačné věty tázací bez tázacího slova v takzvaných uzavřených otázkách (to jsou otázky, na které je možné odpovědět pouze ano či ne). Stoupavou melodii pozorujeme před pauzou v částech vět jednoduchých nebo souvětí. Ke zvýšení hlasu taktéž dochází na přízvučné slabice. Podle Spiridonova v ruském jazyce neexistují věty pouze s jedním typem melodie (tedy jen klesavé nebo stoupavé), vždy se jedná o kombinaci dvou druhů (Spiridonov, 1996, s. 42). Ruskou melodii řeči zpracovala Je. A. Bryzgunova a odhalila 7 intonačních konstrukcí, které umožňují popsat nejčastější a nejvýraznější typy intonací ruského jazyka. (Bryzgunova, 1977, s. 195-207)

4.1 Intonační konstrukce

Intonačních konstrukcí je celkem 7, přičemž 5 z nich je považováno za základní. Každý typ intonační konstrukce (IK) obsahuje centrum intonační konstrukce (větný přízvuk) a takzvanou předcentrovou a postcentrovou část. Konečný tyto části popisuje takto: „Části intonační konstrukce, které se nacházejí před centrem a za ním, jsou charakteristické rovným tónem, jehož úroveň je dána počátkem a koncem změny probíhající v centru“ (Konečný, 2015, s. 30). Centrum intonační konstrukce bývá obvykle na konci syntagmatu, avšak může být i na jejím začátku. Aplikováním větného přízvuku na různá místa syntagmatu může dojít ke změně smyslu výpovědi, a proto je nezbytné se v něm správně orientovat.

Například: Ты ходил в кино?	Možná otázka: Kam jsi šel?
Ты ходил в кино?	Možná otázka: Kdo šel?
Ты ходил в кино?	Možná otázka: Co jsi dělal?

4.2 Туры ІК:

4.2.1 ІК-1

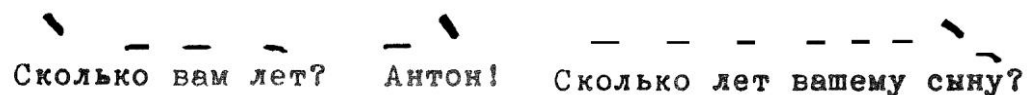
Je označovaná jako intonace tečky a je pro ni charakteristický pokles hlasu. Vyjadřuje ukončenost děje v oznamovací větě.

Obrázek 6: Schéma intonační konstrukce ІК-1

4.2.2 ІК-2

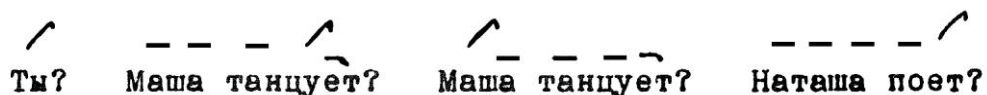
Jedná se o intonaci otázky s tázacím slovem (kdy, jak, proč...) Kromě otázky je typická pro oslovení nebo vyjádření rozkazu. Ve srovnání s ІК-1 je úroveň tónu ve střední části vyšší a zesílenější.

Obrázek 7: Schéma intonační konstrukce ІК-2

4.2.3 ІК-3

Intonace ІК-3 se používá v otázkách bez tázacího slova. Při její realizaci dochází v centrální části k prudkému zvýšení tónu.

Obrázek 8: Schéma intonační konstrukce ІК-3

4.2.4 ІК-4

Intonace otázky se spojkou „a“. Část ІК se před intonačním centrem vyslovuje se střední úrovní tónu. Centrální část je oproti předcentrové realizována pomocí zvýšeného tónu. Tato intonace je typická ve větách s několikanásobným větným členem.

Obrázek 9: Schéma intonační konstrukce IK-4

4.2.5 IK-5

Intonace obdivu, či zklamání. Tato intonační konstrukce se nejvíce uplatňuje ve větách hodnotícího charakteru. IK-5 obsahuje dvě centrální části. První část se nachází na přízvučné slabice slova, které vyjadřuje příznak předmětu. Druhá část stojí na přízvučné slabice slova, ke kterému se příznak vztahuje. V první centrální části dochází ke zvýšení tónu a ve druhé naopak k jeho klesání.

Obrázek 10: Schéma intonační konstrukce IK-5

(Rejmánková, 1979, s. 107-112)

4.3 Obsah fonetického minima ruského jazyka

Na otázku, jaká jsou kritéria výuky fonetického minima ruského jazyka na školách a co vlastně mají obsahovat, vedou lingvisté spory. Podle R. Purma do fonetického minima ruského jazyka patří následující fonetické jevy:

Intenzivnost ruského centralizovaného dynamického přízvuku s jeho kvantitativním komponentem. Redukce bezpřízvučných samohlásek o, a, e, které podléhají jak kvantitativní, tak kvalitativní redukci. Základní intonační konstrukce IK-1, IK-2, IK-3, IK-4, IK-5. Výslovnost měkkých párových souhlásek, které nejsou v českém fonetickém systému [б', п', м', в', ф', с', з', л', р', г', к', х']. Výslovnost tvrdého [л]. Výslovnost tvrdých nepárových souhlásek [ж, ш, ц] a nepárového měkkého [ч',щ':]. Výslovnost předložek stojících před slovy, která začínají na samohlásku. Výslovnost koncovek „ого, его“ u přídavných jmen, zájmen a číslovek. Výslovnost koncovek „ся, тся, ться“. Výslovnost zdvojených souhlásek. Výslovnost, některých skupin souhlásek během diarezy. Výslovnost neslabikových [р], [л] a některých slov typu *что, конечно, сегодня* (Purm, Jelínek, Veselý, 2003, s. 31).

4.4 Spodoba znělosti - asimilace

„Při střídání fonémů se jeden foném nahrazuje jiným, což je někdy dodatečným prostředkem pro rozlišování gramatických tvarů a lexikálních odvozenin, které se jinak převážně tvoří pomocí přípon a předpon“ (Kopeckij, 1958, s. 45). Jedná se o fonetický jev, při kterém dochází ke změně znělosti fonémů v závislosti na pořadí znělých a neznělých samohlásek. V ruském jazyce rozlišujeme souhlásky znělé, neznělé a sonorní. Dále pak z hlediska možnosti vytvoření párů podle měkkosti a tvrdosti na párové a nepárové. Znělé se tvoří pomocí tónu a patří sem souhlásky: б, в, д, з, ж, г. Neznělé samohlásky jsou tvořeny pomocí šumu: п, ф, т, с, ш, к. Mezi nepárové znělé souhlásky, v ruském jazyce označované jako сонорные, patří: л, м, н, р, й. Tyto souhlásky si za jakýchkoliv podmínek zachovávají svoji znělost. Nepárové neznělé samohlásky tvoří hlásky: ч, щ, ц, х (Kopeckij, 1958, s. 13).

Párové znělé: б, в, д, з, ж, г	Nepárové znělé (sonorní): л, м, н, р, й
Párové neznělé: п, ф, т, с, ш, к	Nepárové neznělé: ч, щ, ц, х

Párové znělé souhlásky se na konci slov vyslovují jako neznělé. Například: *пруд* [прут], *труд* [трут], *порог* [п^р^ок], *дуб* [д^уп], *мороз* [м^р^ос].

Nachází-li se uvnitř slova znělá souhlásky před neznělou, stává se z ní neznělá. Například: *травка* [тра^фк^], *лодка* [л^отк^], *всегда* [фс^игд^а], *ложка* [л^ошк^], *сказка* [ска^ск^].

Pokud neznělá párová souhlásky stojí před znělou souhláskou, mění se v souhlásky znělou. Například: *вокзал* [в^тз^ал], *отдать* [одд^ат^], *сбросить* [збр^ос^ит^], *сделать* [зд^ел^ьт^], *отдых* [одд^ых].

K asimilaci nedochází v případě, že se souhlásky nachází před sonorními souhláskami a znělým „v“. Například: *твой* – [тво^й^], *злой* [зло^й^], *знать* [зн^ат^], *в мире* [в м^и^р^ь], *в машине* [в м^ш^и^н^ь]

Předložka „в“, která stojí před slovem, počínajícím z neznělé souhlásky se asimiluje do podoby neznělého „ф“. Viz.: *в парке* [ф п^арк^е], *в тетради* [ф т^итра^д^и], *в фильме* [ф ф^и^л^м^ь] (Oliverius, 1974, s. 110).

Jestliže předložka „с“ stojí před slovem začínajícím na znělou samohlásky (kromě „v“) dojde ke zpodobnění znělosti a vyslovujeme ji jako „з“. Například: *с братом* [з бра^т^ьм], *с жизнью* [з ж^и^зн^ь], *с графом* [з гра^ф^ьм]. V českém jazyce ke

spodobnění znělých samohlásek před sonorními dochází častěji než v ruském. Například: *s mámou* [zmámou], *universita* [univerzita], *kursy* [kurzi] (Z. F. Oliverius, 1974, s. 111).

Ke spodobě „c“, „z“ se samohláskami „ш“, „ж“ dochází v ruském jazyce na konci předpon a předložek před samohláskami „ч“, „ш“, „ц“. Jedná se o předpony „с“, „из“, „рас“, „раз“, „без“. Jestliže za předponami „-с“, „-рас“ začíná kořen slova na „ш“, dochází ke spodobě neznělé samohlásky, která je vyslovována jako následující neznělá. Například *сшить* [ш:ыт´], *бесшумный* [б´иш: ýмны́], *расширить* [р´ш:ыр´ит´]. Tato spodoba znělosti je označována jako kompletní asimilace, tj. zpodobnění, při němž dochází k náhradě dvou fonémů jedním. Pro výslovnost zdvojených hlásek je charakteristické prodloužení tónu. Pakliže jsou dva fonémy nahrazeny jiným jen částečně, hovoříme o asimilaci částečné, viz.: *вслух* [фслýх] atd. Předpony „с“, „из“, „рас“, „раз“, „без“, které se nacházejí před kořenem slova, začínajícím na „ж“ vyslovujeme jako „ж“. Například: *сжѐг* [ж:ók], *из журнала* [иж:урнáл´]

Předpony „-с“, „-ж“, „-з“ se před souhláskou „ч“ se vyslovují jako „щ“ – *считать* [ш´:итáт´], *мужчина* [муш´:ýн´], *заказчик* [з´káш´:ик] (Корецкий, 1958, s. 45).

4.4.1 Disimilace

Jedná se o fonetický proces, který se projevuje menšími společnými vlastnostmi samohlásek. Jedná se tedy o opačný proces k asimilaci. V ruském jazyce se v porovnání s asimilací vyskytuje zřídka - *конечно* [к´н´ э́шнъ], *чтобы* [штóбы], *легче* [л´экч´ь] (Spiridonov, 1996, s. 59).

4.4.2 Diereze

Při dierezi dochází ke zjednodušení souhláskových skupin „stn“, „zdn“, „stl“, „stsk“ a dalších, vypuštěním prostřední souhlásky, jejíž výslovnost není realizována. Například *участник* [учáс´н´ик], *праздник* [праз´н´ик], *сердце* [с´эрцъ] (Spiridonov, 1996, s. 60).

5 Základní metody výuky fonetiky ruského jazyka

Při osvojování zvukové stránky jazyka R. Purm uvádí dvě základní metody: metoda imitace a metoda popisu práce orgánů řeči při artikulaci a popisu akustického efektu. Metoda imitace spočívá v poslouchání výslovnosti učitele, nebo audio nahrávek

nahraných rodilým mluvčím a jeho následným napodobováním žáky. Druhá metoda využívá popisu práce orgánů řeči a v některých případech akustického efektu. Učitel vysvětluje artikulaci vyslovené slabiky, slova nebo slovního spojení a při tom používá grafická schémata řečového ústrojí (pohyb tónu při dané IK) a v některých případech fonetickou transkripci. Metody imitace a popisu se při procesu osvojování zvukové stránky jazyka navzájem prolínají a doplňují (Purm, Jelínek, Veselý, 2003, s. 33).

5.1 Výuka segmentálních a suprasegmentálních jevů

Při výuce základních jevů je využíváno dvou způsobů řízení – skrytého a otevřeného. Skryté řízení spočívá v učení žáků za pomoci učebních materiálů s minimálními znalostmi. Pro skryté řízení je charakteristické použití pomocných zvuků, které žákům nedělají potíže při výslovnosti. Žák se neučí separátně jeden zvuk, ale k osvojení využívá slova, ve kterých se daný zvuk vyskytuje. Otevřené řízení výslovnosti využívá chyb v uvědomělé artikulaci žáka například špatným pohybem rtů polohy jazyka atd.

Pro realizaci správné výslovnosti jsou podle P. Purma nezbytné následující základní operace.

- 1) Demonstrace elementu buď ve větě nebo slově, či samostatně.
- 2) Vlastní analýza výslovnosti
- 3) Teoretické poučení
- 4) Cvičení zaměřená na výslovnost

(Purm, Jelínek, Veselý 2003, s. 37)

Výuka suprasegmentálních jevů je zaměřena na osvojení melodie, dynamiky a rytmu jazyka. Cílem žáka je správně používat sílu a délku přízvučných a ostatních slabik a orientovat se v intonačních konstrukcích. Při výuce cizího jazyka je potřeba věnovat pozornost cvičením zaměřeným na osvojení správné výslovnosti, dynamiky, rytmu a melodie řeči. V procesu učení fonetické gramotnosti je využíváno hned několik druhů cvičení:

Analytická cvičení – cvičení spočívající v opakování jednoho daného fonetického jevu na segmentální úrovni, tj. výslovnost hlásek, fonémů a morfémů. Do těchto cvičení řadíme například výslovnost měkkých párových souhlásek.

Syntetická cvičení – cvičení, jejichž obsahem je více fonetických jevů. Žák se pomocí těchto cvičení učí komplexní výslovnost jak na segmentální, tak i na suprasegmentální úrovni.

Sluchová cvičení – cvičení zaměřená na vnímání a rozpoznávání zvuků a melodie řeči.

Artikulační cvičení – zaměřená na správnou výslovnost žáků. K těmto cvičením řadíme cvičení reproduktivního charakteru.

Seznamující cvičení - Cvičení zaměřená na seznámení se zvukovou stránkou daného fonetického jevu slouží k osvojování nové a neznáme fonetické látky.

Tréninková cvičení – cvičení zaměřená na získání a upevňování fonetických návyků žáků. Pro tento druh cvičení je charakteristické čtení básniček, zpívání písniček atd.

Jazyková cvičení – cvičení zaměřená na rozvoj poslechu, správné výslovnosti a intonace.

Komunikativní cvičení – zaměřená na rozvoj samostatného ústního projevu žáků. Tato cvičení bývají uváděna nejčastěji zadáními typu: Zeptejte se, poproste, popište atd.

Nutno podotknout, že tyto druhy cvičení se vzájemně překrývají a tak v jednom fonetickém cvičení v učebnici můžeme najít prvky hned několika typů výše uvedených cvičení (Purm, Jelínek, Veselý, 2003, s. 39).

6 Úroveň fonetické gramotnosti českých žáků

Pro efektivní zhodnocení obsahu fonetických cvičení v učebnicích je nezbytné zjistit, v jakých fonetických jevech žáci nejvíce chybují a následně se zaměřit na jejich prezentaci v učebnicích. J. Konečný provedl v roce 2014 testování fonetické gramotnosti žáků z pěti středních škol. Výsledky poukazují na měkkou výslovnost tvrdých nepárových souhlásek a problematickou výslovnost měkkých slabik. Žáci ve slovech nerespektují místo přízvuku a výslovnost nepřízvučných samohlásek [a, o]. Docházelo k častým chybám při výslovnosti [л’], [л], [ы]. Dále byla zaznamenána chybná výslovnost způsobená pozičními změnami souhlásek. Žáci nedělají pauzy mezi větnými celky a dochází k záměně intonačních konstrukcí. (Konečný, 2015, s. 368)

7 Učebnice

Učebnice je neodmyslitelnou součástí procesu výuky cizího jazyka. Práce s učebnicí tvoří většinu z časové dotace předmětu. Z výzkumu provedeného v sedmdesátých letech minulého století bylo zjištěno, že při realizaci učebního procesu cizího jazyka práce s učebnicí zaujímá 82 %. Tento fakt vyplývá z toho, že použití učebnice neklade velké nároky na přípravu učitele, šetří čas a učivo je v nich systematicky prezentováno. „Přes rozdíly a rozmary nejrůznějších koncepcí výuky cizím jazykům zůstává učebnice nadále základním vyučovacím i studijním materiálem, konkretizací učebních osnov a ztělesněním teoretických a empirických poznatků z didaktiky cizích jazyků i věd příbuzných“ (Pýchová, 1993/1994, s. 104).

7.1 Funkce učebnice

Hlavní funkce učebnice představuje prezentace informací v jejich logické návaznosti, ale především by měla žáky motivovat k učení. Zároveň by měl být kladen důraz, aby učebnice vedla žáky k technikám jak se učit. Vedle upevňovací, ověřovací a zpětnovazební funkce učebnice S. Jelínek poukazuje na rozvíjející funkci, která má pomáhat k rozvoji autonomního způsobu učení. [...] „Učebnice má tedy žáky učit efektivně se učit jazyku s perspektivou postupného přechodu k autoregulaci učení.“ (Jelínek, 1994/1995, s. 87)

8 Výuka fonetiky – porovnání učebnic vydaných v období před a po roce 1989

V analytické části kvalifikační práce bude provedeno srovnání učebnic vydaných od roku 1989 po současnost s učebnicemi pro střední školy, vydanými v ČSSR do roku 1989.

8.1 Kritéria hodnocení prezentace fonetické látky v učebnicích

Pro vytvoření kritérií a porovnávání výukových materiálů vycházíme z obsahu fonetického minima podle R. Purma a z výsledků testování fonetické gramotnosti žáků provedeného J. Konečným. Hodnocení zahrnuje fonetické jevy a jejich četnost dle tabulky č. 1 i vizuální stránku prezentovaných fonetických cvičení s důrazem na jejich obsah a četnost.

Tabulka 1: Seznam hodnotících kritérií

Konkrétní fonetické jevy:	Četnost výskytu fonetických jevů:
Labializovaná výslovnost o, y	
Výslovnost měkkých souhlásek	
Výslovnost tvrdých souhlásek ж, ш, ц	
Výslovnost [л], [л']	
Výslovnost и, ы	
Výslovnost skupin hlásek тся, ться	
Redukce samohlásek [a], [o], [’э], [’а]	
Výslovnost hlásek označených písmeny я, е, ё ю, и	
Asimilace	
Diereze	
Intonační konstrukce	
Výslovnost koncovek oro, ero	

8.2 Druhy fonetických cvičení obsažených v učebním souboru a jejich četnost

Výukové materiály budou porovnány dle jednotlivých typů fonetických cvičení a jejich četnosti. Fonetická cvičení obsažená v učebních souborech jsme rozdělili do tří kategorií: artikulační cvičení zaměřená na nácvik správné výslovnosti či melodie, poslechová cvičení zaměřená na rozvoj fonematického sluchu a konverzační cvičení, ve kterých je kladen důraz na mluvený projev žáka. Za fonetická cvičení považujeme cvičení taková, pomocí nichž žák v učebnici vědomě trénuje výslovnost a dostává se mu zpětné vazby a možnosti si svoji výslovnost zkontrolovat prostřednictvím fonetického přepisu či audio nahrávky, které jsou součástí učebního materiálu. Ostatní cvičení, která zahrnují například práci s textem, mohou v případě korektury učitelem posloužit jako sekundární zdroj fonetických cvičení. Proto cvičení využívající interakce mezi učitelem a žákem nepokládáme primárně za fonetická cvičení. Cvičení zaměřená na mluvený projev žáka jsou dle nás jakýmsi vrcholem v osvojování fonetické stránky jazyka, a proto je náležitě řadíme k fonetickým cvičením.

8.2.1 Artikulační cvičení

Cílem těchto cvičení je navést žáky na správnou výslovnost, kterou pak žák následně upevňuje. Zpětnou vazbou by pro žáky měla být audio nahrávka nahraná rodilým mluvčím nebo učitel, pokud je k tomu způsobilý. V učebních materiálech se tato cvičení nejčastěji uvozují jako: „Poslouchejte a opakujte...“

8.2.2 Poslechová cvičení

Prostřednictvím auditivních cvičení se žák zaměřuje na vnímání cizí řeči a snaží se rozpoznávat jednotlivá slova. Pomocí těchto cvičení můžeme lehce ověřovat fonetickou úroveň žáků. Zároveň žákům poslech daného cizího jazyka pomáhá upevňovat artikulační návyky. V zadáních učebních materiálů jsou uvozovány nejčastěji jako: „Poslouchejte a rozhodněte / určete.“

8.2.3 Konverzační cvičení

Tento typ cvičení vyžaduje u žáků osvojení fonetických návyků. Tato cvičení vyžadují po žákovi samostatný mluvený projev. Při realizaci těchto cvičení hraje velkou

roli interakce učitele s žákem, která napomáhá k odbourání špatných návyků.
V učebnicích jsou tato cvičení zadávána jako: Zeptejte se, poproste, představte...

9 Analyzované učebnice vydané po roce 1989

Bude provedena analýza tří učebnic ruského jazyka určených pro střední školy z hlediska množství a povahy materiálů pro nácvik fonetických jevů vydaných v letech 2010, 2007 a 2018.

9.1 Učebnice: Класс

9.1.1 Anotace:

Třídílná učebnice je určena pro výuku ruštiny jako druhého cizího jazyka na středních školách. Učebnici napsaly autorky čerpající z dlouhodobých pedagogických zkušeností N. Orlová, M. Vágnerová, M. Kožušková. Knihu vydalo nakladatelství Klett v roce 2010. První díl: Klass 1 se skládá z učebnice, pracovního listu, metodické příručky pro učitele, CD (texty, rozhovory, říkanky). Učebnice obsahuje 9 lekcí.

9.1.2 Zastoupení fonetického učiva v učebnici

V první kapitole učebnice je fonetický obsah věnován ruskému přízvuku a intonační konstrukci IK-2. Větný přízvuk je graficky znázorněn. Nechybí stručná definice přízvuku, který je taktéž graficky zobrazen. Vlastnosti výslovnosti ruského přízvuku jsou vysvětlovány v porovnání s češtinou. Prezentace nových slov je doplněna o fonetickou transkripci. Žáci jsou v poslední části lekce seznamováni s redukcí a jejím vlivem na samohlásky [a, o]. V samotném závěru se autoři zabývají výslovností ruského ш. V druhé kapitole jsou prezentována pouze některá vybraná pravidla výslovnost hlásek označených písmeny „я, е, ё“ a redukce nepřízvučného [’а], [’э]. Třetí lekce je věnována výslovnosti ruského ж. Pro komplexní nácvik hlásky jsou k procvičování zařazeny jazykolamy. Čtvrtá kapitola obsahuje výslovnost [ш’:], [л’], [р’]. Cvičení jsou zaměřena jak na izolovanou, tak i na komplexní výslovnost zvuků. Žákům je na konci lekce stručně naznačen rozdíl mezi českým a ruským konsonantickým systémem. Pátá kapitola neprezentuje žádnou fonetickou látku, pouze obsahuje opakovací cvičení, opírající se o zpětnou vazbu učitele. Šestá kapitola žáky seznamuje s rozdíly mezi českou a ruskou výslovností, věnuje se výslovnosti „и“ a zabývá se výslovností měkkých párových souhlásek л’, т’, н’. V sedmé kapitole je porovnávána výslovnost českého „l“ s ruským. Cvičení jsou zaměřena na zopakování redukčních jevů, výslovnost л’, л. V závěru jsou stručně představeny některé párové souhlásky, které se v českém konsonantickém systému nevyskytují. Osmá kapitola se zabývá výslovností

měkkých párových souhlásek б', п', м' a grafémů е, я. Pozornost je také věnována výslovnosti slov přejatých. V deváté lekci je probírané fonetické učivo pomocí syntetických cvičení shrnuto. Není zde prezentována nová fonetická látka.

9.1.3 Porovnání četnosti materiálů pro nácvik fonetických jevů

Tabulka 2: Analýza výskytu fonetických jevů v učebnici Класс 1

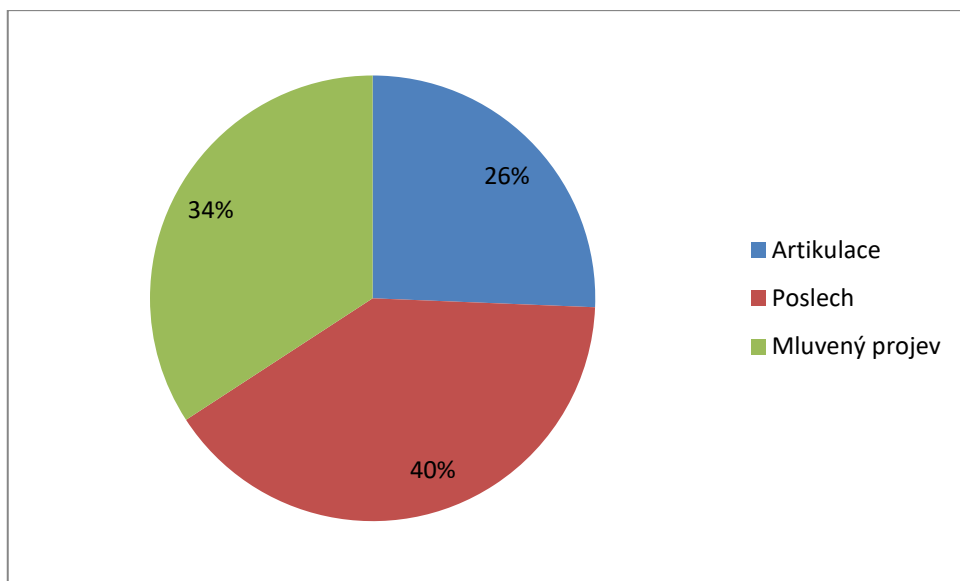
Fonetický jev	Počet fonetických cvičení	Procentuální četnost	Pořadí četnosti podle výskytu
Výslovnost měkkých souhlásek a slabik [п', л', д', т', н', б', м']	12	26,60%	2.
Labializovaná výslovnost o, y	0	0%	
Výslovnost tvrdých souhlásek ж, ш	6	12,50%	3.
Výslovnost [л], [л']	6	12,50%	3.
Výslovnost и, ы	5	10,42%	4.
Výslovnost skupin hlásek тся, тья	0	0%	
Redukce samohlásek [а], [о], [’э], [’а]	18	37,50%	1.
Výslovnost hlásek označených písmeny я, е, ю, ё, и	3	6,25%	6.
Asimilace	0	0%	
Diereza	0	0%	
Intonační konstrukce	4	8,33%	5.
Výslovnost měkkých souhlásek ш, ч, й	6	12,50%	3.
Výslovnost koncovek ого, его	0	0%	
	48	100%	

Největší podíl fonetických cvičení v učebnici je zaměřen na trénink výslovnosti redukovaných samohlásek [’а], [’э] a měkkých párových souhlásek. Naopak nejméně cvičení je v učebnici zaměřených na jotovanou výslovnost. V prvním díle knihy se nevyskytují žádná cvičení ani pravidla výslovnosti vztahující se k labializovanému ruskému [о, у], výslovnosti skupin hlásek „тся, тья“ a jevům jako je spodobnění nebo vypuštění souhlásek. Nácvik nového fonetického jevu je realizován pomocí cvičení

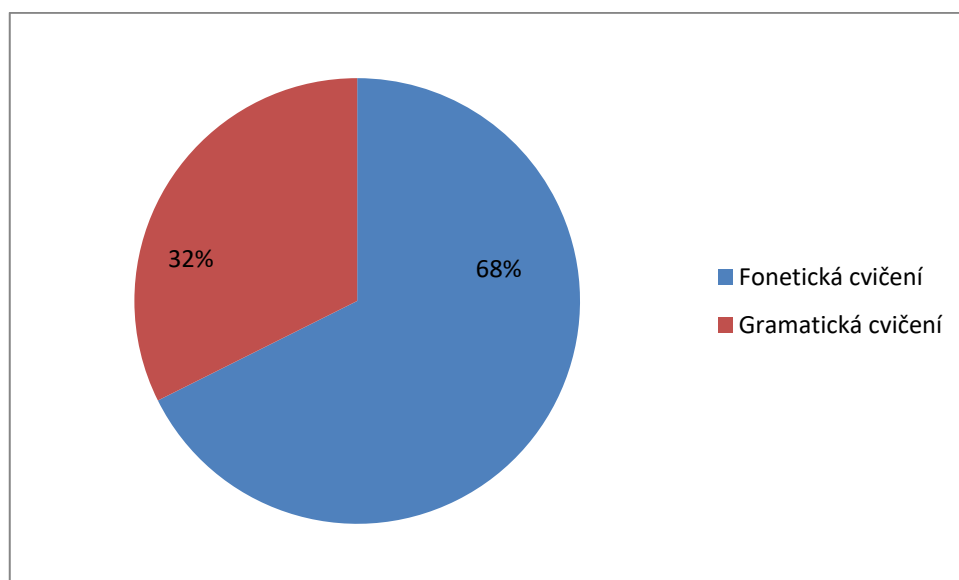
zaměřených nejprve na výslovnost daného elementu a poté je trénován v komplexních cvičeních.

9.1.4 Analýza učebnice Класс 1 - výsledky

Z analýzy učebního materiálu vyplývá, že nejpočetněji jsou v knize zastoupena cvičení poslechová. Naopak nejméně se v učebnici vyskytují cvičení zaměřená na nácvik správné artikulace. Gramatická cvičení v prvním díle učebnice Класс 1 zastupují v porovnání s fonetickými 32 %. Redukce samohlásek [a], [o], [ɔ], [a] patří k nejčastěji probíraným fonetickým jevům v učebnici. Nutno podotknout, že součástí učebnice je i pracovní sešit, ve kterém jsou obsažena cvičení na osvojení fonetických pravidel výslovnosti a další fonetická cvičení, která nebyla předmětem zkoumání.

Graf 1: Četnost fonetických cvičení – učebnice Класс 1

Graf 2: Podíl gramatických a fonetických cvičení - učebnice Класс 1

9.1.5 Analýza ostatních dílů učebnicového souboru Класс – výsledky

Druhý díl Класс 2 obsahuje cvičení na procvičení výslovnosti „ы“ a seznamuje žáky s výslovností koncovky „ого“. V jedenácté lekci žáci rozlišují výslovnost zvrátané částice „ся“ ve druhé osobě jednotného čísla a v třetí osobě j. č. a také procvičují čtení předložek se slovy. V následující lekci je prezentováno cvičení na výslovnost částice „ся“ v první a třetí osobě jednotného čísla, v minulém čase. Také je procvičována výslovnost slabik „же, же, це“ a výslovnost měkkých slabik. V třinácté lekci jsou

obsažena cvičení zaměřená na výslovnost „з“ a „с“ V patnácté lekci žáci opakují výslovnost „б, п, м“ a slabik „ги, ки, хи“. V šestnácté lekci je prezentováno cvičení zaměřené na výslovnost skupiny hlásek -вств-. Sedmnáctá lekce se věnuje procvičování výslovnosti „ч, ш, в, ф“ Osmnáctá lekce obsahuje cvičení na procvičení „д, т, н“ a intonačních konstrukcí ИК-2, ИК-3. Ve třetím díle učebnice žák opakuje výslovnost redukovaných nepřízvučných samohlásek, tvrdých souhlásek ж, ш, ц, a zvrtné částice -ся. Učebnice obsahuje cvičení na výslovnost skupin hlásek „сж, зж, чш, цш, зч, зч“ Dále jsou cvičení věnována tréninku výslovnosti souhlásek „щ, л, л', з', с“ a realizace intonační konstrukce s tázacím slovem.

9.2 Učebnice: Радуга по-новому

9.2.1 Anotace:

Pětidílná učebnice ruského jazyka pro střední školy. Autory této učebnice jsou S. Jelínek, L. F. Alexejeva, R. Hříbková, Hana Žofková. Součástí knihy je pracovní sešit, CD a příručka pro učitele. Učebnici vydalo nakladatelství Fraus v roce 2007 v Plzni.

První díl: Радуга по-новому 1 se skládá z osmi lekcí, doplněnými barevnými ilustracemi a nahranými texty rodilými mluvčími. Jednotlivé kapitoly doplňují otázky v češtině, které rozšiřují jejich všeobecný přehled.

9.2.2 Zastoupení fonetického učiva v učebnici

V první kapitole jsou žáci seznamováni především se zvukovou stránkou ruského jazyka a její odlišností od českého. Obsah fonetického učiva je věnován výslovnosti redukovaných samohlásek [a], [o], [’э], [’а] v přízvučných a nepřízvučných slabikách. Dále pak jotované výslovnosti hlásek označených písmeny я, е, výslovnosti ruského „э“ a realizaci intonační konstrukce ИК-1, ИК-2. Konec lekce obsahuje poučení o ruském přízvuku, jeho vlastnostech a odlišnostech od češtiny. Druhá kapitola obsahuje cvičení na seznámení s výslovností ruského ч, ш, и, ы, л, л'. Ve druhé lekci je obsaženo pravidlo, týkající se označování tvrdosti a měkkosti předcházejících párových souhlásek před grafémy „а, о, у, ы, я, е, и, ь“. Lekce je doplněna o množství říkánek, které jsou zaměřeny na výslovnost předchozích prezentovaných hlásek. Opět je věnována pozornost přízvuku a jeho délce, která je graficky znázorněna. Ve druhé lekci žák opakuje a rozlišuje intonační konstrukce ИК-2 a ИК-3. Ve třetí lekci žák procvičuje výslovnost tvrdých souhlásek hlásek „ж, ц“, a měkkých „щ, ч“. Na konci lekce se žáci

seznamují s pravidlem jotované výslovnosti a opakují intonační konstrukce ИК-1, ИК-2, ИК-3. Ve čtvrté lekci žáci opakují prostřednictvím cvičení, doplněných grafickým znázorněním redukci samohlásek a intonační konstrukce ИК-1, ИК-2, ИК-3, ИК-4. Žák opakuje výslovnost kvantitativního přízvuku a je seznámen prostřednictvím poučky s výslovností koncovky „oro“. Na konci lekce autoři upozorňují na existenci pohyblivého přízvuku. Pátá lekce se nevěnuje prezentaci žádných fonetických jevů. Šestá lekce se věnuje výslovnosti slabik „те, не, ти“, a také „нэ, тэ“ u převzatých ruských slov. Sedmá lekce obsahuje cvičení zaměřená na zopakování redukované výslovnosti samohlásek [o], [’э]. Poslední cvičení v lekci je zaměřeno na komplexní výslovnost měkkého a tvrdého „л“. V osmé lekci je prezentováno pravidlo, týkající se výslovnosti skupiny hlásek „ться, тся“.

9.2.3 Porovnání četnosti materiálu pro nácvik fonetických jevů

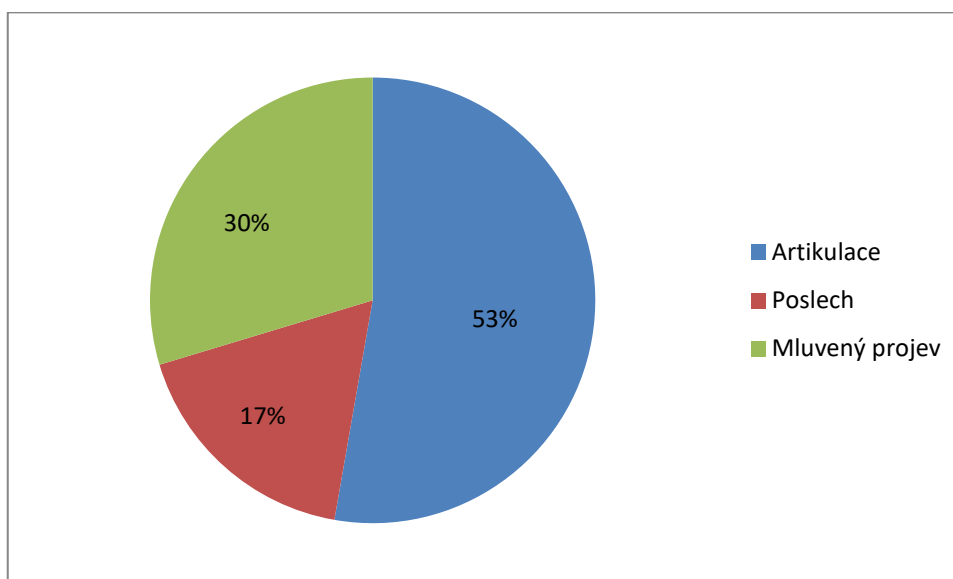
Tabulka 3: Analýza výskytu fonetických jevů v učebnici Радуга по-новому 1

Fonetický jev	Počet fonetických cvičení	Procentuální četnost	Pořadí podle četnosti výskytu
Výslovnost měkkých souhlásek a slabik [p’, л’, д’, т’, н’, б’, м’]	4	11%	4.
Labializovaná výslovnost o, y	0	0%	
Výslovnost tvrdých souhlásek ж, ш, ц	6	16%	2.
Výslovnost [л], [л’]	4	11%	4.
Výslovnost и, ы	1	3%	6.
Výslovnost skupin hlásek тся, ться	1	3%	6.
Redukce samohlásek [a], [o], [’э], [’а]	5	13%	3.
Výslovnost hlásek označených písmeny я, е, ю, ё, и	3	8%	5.
Asimilace	0	0%	
Diereza	0	0%	
Intonační konstrukce	7	19%	1.
Výslovnost měkkých souhlásek щ, ч, й	6	16%	2.
Skupina koncovek oro, его	0	0%	

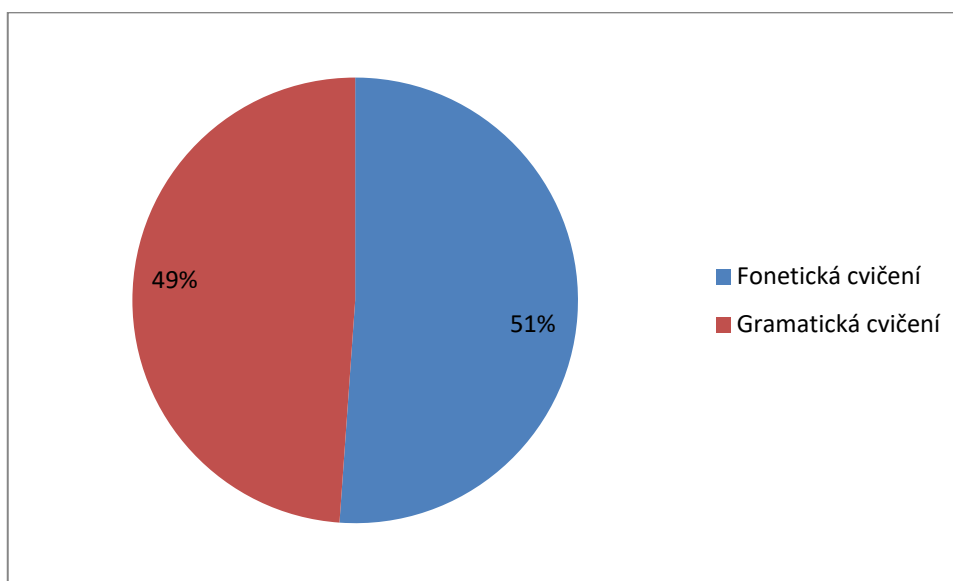
Autoři v knize kladou největší důraz na osvojení ruské intonace, která je probírána v 7 z 34 cvičení, zaměřených na konkrétní fonetické jevy. Druhým nejčastěji probíraným fonetickým jevem je výslovnost tvrdých a měkkých nepárových souhlásek. V učebnici bylo zaznamenáno jedno cvičení týkající se výslovnosti „и“ a skupiny hlásek „ться, тся“. Tři cvičení se věnovala také jotované výslovnosti hlásek označených grafémy я, е, ё, ю. Součástí těchto cvičení bylo pravidlo, vysvětlující realizaci jotu pouze na začátku slova, po samohlásce a tvrdém znaku. Jotovaná výslovnost samohlásky „и“ v učebnici nebyla prezentována. K použití koncovky „ого“ se v učebnici vztahovala pouze poučka o výslovnosti.

9.2.4 Analýza učebnice Радуга по-новому 1 - výsledky

Výsledky analýzy učebnicového textu naznačují, že autoři při tvorbě prvního dílu knihy, která je určena pro první ročník středních škol, kladli velký důraz na osvojení fonetické stránky jazyka. Tento výsledný podíl gramatického a fonetického učiva koresponduje s výrokem R. Purma, který poukazuje na důležitost rozvoje fonetických návyků hned na začátku výuky ruského jazyka (Purm, Jelínek, Veselý, 2003, s. 18). Autoři v knize kladou největší důraz na osvojení ruské intonace. Druhá nejvíce zastoupená část cvičení je zaměřena na rozvoj komunikativních dovedností. Nejméně zastoupenou část tvoří poslechová cvičení na rozvoj fonemického sluchu. Dle výsledků fonetická cvičení v porovnání s gramatickými zaujímají v učebnici 51 %.

Graf 3: Četnost fonetických cvičení – učebnice Радуга по-новому 1

Graf 4: Podíl gramatických a fonetických cvičení - učebnice Радуга по-новому 1

9.2.5 Analýza ostatních dílů učebnicového souboru Радуга по-новому - výsledky

Ve druhém díle žák opakuje výslovnost souhlásek „ц, щ“, skupin hlásek „дс, тс“ a předložek zakončených na souhlásku spolu se slovem začínajícím na samohlásku. V učebnici jsou zařazena cvičení na trénink výslovnosti některých podstatných jmen a sloves s pohyblivým přízvukem. Třetí díl obsahuje pouze poučení o výslovnosti koncovky „оро“. Ostatní díly neprezentují žádnou novou fonetickou látku a ani se již k probraným fonetickým jevům autoři nevracejí.

9.3 Učebnice: Твой шанс 1

9.3.1 Anotace:

Jedná se o učební soubor, který se skládá z třech dílů. Učebnice Твой шанс je určena žákům na středních školách, kteří začínají s ruštinou. Knihu vytvořily autorky Liudmila Valcova, Varvara Golovatina a Milena Rykovská. Učebnice obsahuje integrovaný pracovní sešit a audionahrávky k poslechovým úlohám včetně jejich transkriptů. Součástí učebnice je také aplikace WordTrainer dostupná na webových stránkách vydavatele. Tato aplikace procvičuje slovní zásobu žáků. Vydalo nakladatelství Fraus v Plzni, v roce 2018.

První díl: Твой шанс se skládá z 8 lekcí, 2 opakovacích modulů a samostatné úvodní kapitoly, jejímž obsahem je pouze fonetické učivo a ve které jsou žáci seznamováni s ruskou výslovností. Každá lekce je rozdělena na oddíl fonetiky, gramatiky, dialogů, čtení a reálií. K učebnici byla vytvořena metodická příručka pro učitele.

9.3.2 Zastoupení fonetického učiva v učebnici

Úvod knihy obsahuje základní formace o ruském přízvuku, redukci samohlásek [´a], [´o], [´e] a výslovnosti samohlásek я, ю, ѐ následujících po samohláskách a měkkých souhláskách. Dále je pozornost věnována výslovnosti a grafickému zobrazení všech ruských hlásek. V první lekci žák procvičuje realizaci ruského přízvuku a výslovnost přízvučných a nepřízvučných slabik. Následující cvičení jsou zaměřena na výslovnost párových souhlásek a znělých souhlásek na konci slova. První lekce je doplněna o poučení, které se týká výslovnosti skupiny hlásek -тс-, -тьс-, -вств-, чн, -тч-. Druhá lekce žáky seznamuje s vlastnostmi ruského přízvuku a s intonačními konstrukcemi IK-1, IK-2. V této lekci jsou prezentována cvičení týkající se výslovnosti redukovaného [´a], [´e], tvrdých souhlásek ж, ш, ц, samohlásky ы a také upozornění na výslovnost skupiny hlásek „ero“. Obsah třetí lekce je věnován výslovnosti hlásek označených písmeny я, е, ѐ, ю a redukovaných samohlásek [a], [o], [´ə]. Autorky popisují rozdílnou výslovnost samohlásek, které se nacházejí v prvním a druhém stupni redukce a prezentují intonační konstrukci IK-3. Čtvrtá lekce prezentuje cvičení na osvojení intonační konstrukce IK-4 a seznamuje žáky s pohyblivým přízvukem u podstatných jmen v čísle jednotném a množném. V páté lekci jsou obsažena cvičení zaměřená na výslovnost předložek, které se nacházejí před slovem začínajícím na samohlásku и. Dále jsou v lekci prezentována cvičení určená pro nácvik výslovnosti asimilovaných souhlásek a koncovek „oro, ero“. V šesté lekci jsou zařazena cvičení na zopakování výslovnosti jotovaných hlásek a tvrdých nepárových souhlásek ш, щ a také skupin hlásek „сч, зч, жч“. V šesté lekci jsou prezentována cvičení na výslovnost skupin hlásek -сш-, -зш-, -сж-, -зж-. V závěrečném cvičení žák správně aplikuje přízvuk a je upozorňován na jeho pohyblivost. Osmá lekce obsahuje cvičení na vyjádření intonační konstrukce IK-5.

9.3.3 Porovnání četnosti materiálů pro nácvik fonetických jevů

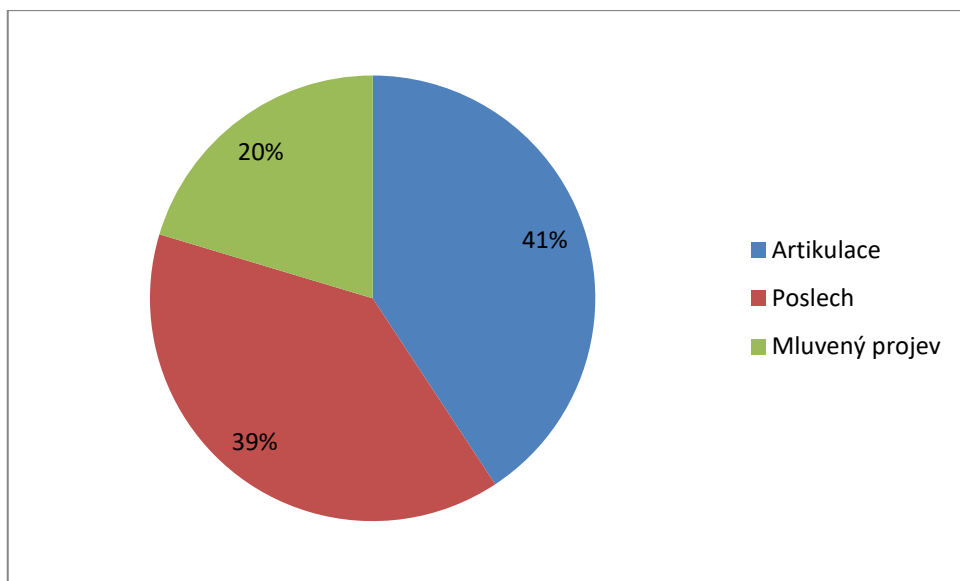
Tabulka 4: Analýza výskytu fonetických jevů v učebnici в Твой шанс 1

Fonetický jev	Počet fonetických cvičení	Procentuální četnost	Pořadí četnosti podle výskytu
Výslovnost měkkých souhlásek a slabik [p', л', д', т', н', б', м'..]	5	10%	5.
Labializovaná výslovnost o, y	0	0%	-
Výslovnost tvrdých souhlásek ж, ш, ц	5	10%	5.
Výslovnost [л], [л']	0	0%	-
Výslovnost и, ы	2	4%	6.
Výslovnost skupin hlásek тся, ться	0	0%	-
Redukce samohlásek [a], [o], ['э], ['а]	9	19%	2.
Výslovnost hlásek označených písmeny я, е, ю, ё, и	6	12%	4.
Asimilace	8	16%	3.
Diereza	0	0%	-
Intonační konstrukce	11	23%	1.
Výslovnost měkkých souhlásek щ, ч, й	2	4%	6.
Skupina hlásek oro, ero	1	2%	7.

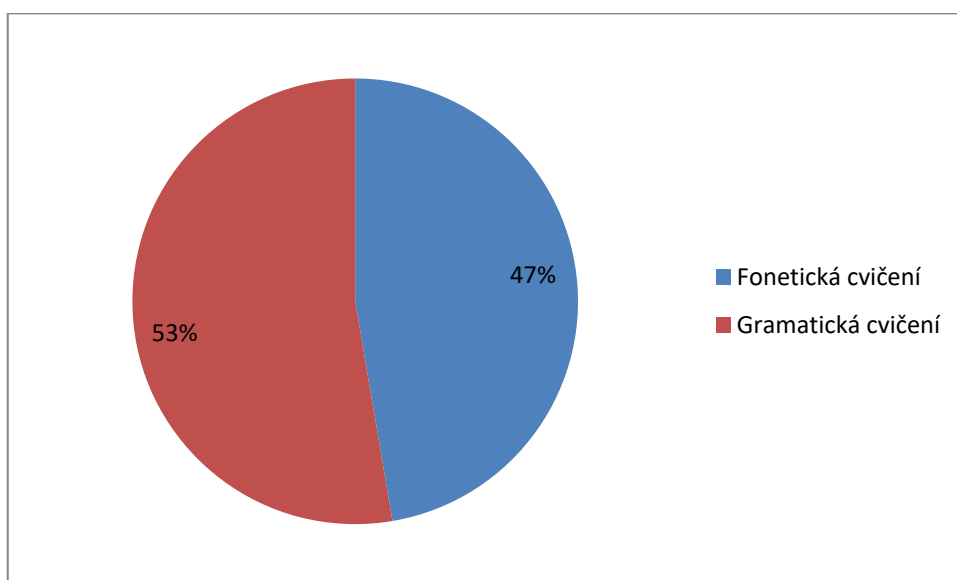
Nejčastěji probíraným fonetickým jevem jsou intonační konstrukce. Poté následují cvičení zaměřená na výslovnost redukováných samohlásek [a], [o], [ʼə]. Cvičení probírající spodobnění znělosti ruských souhlásek jsou zastoupena v osmi cvičeních. Výslovnosti párových souhlásek se věnuje pět fonetických cvičení. Jotovaná výslovnost hlásek označených písmeny я, е, ё, ю je zkoumána v šesti cvičeních. Výslovnost měkkých párových a tvrdých nepárových souhlásek je obsažena v pěti cvičeních. Nejméně zastoupená cvičení v učebnici jsou zaměřena na výslovnost samohlásky ы, měkkých nepárových souhlásek щ, ч, й a skupin hlásek „ого, его“. Nácviku výslovnosti ruského „л“ se nevěnuje žádné cvičení. V učebnici se hojně vyskytují cvičení, ve kterých žák označuje správný přízvuk.

9.3.4 Fonetická analýza učebnice Твой шанс 1 - výsledky

Z analýzy učebnice vyplývá, že největší část z podílu fonetických cvičení je zastoupena artikulačními cvičeními, která využívají jak analytického, tak i syntetického nácviku. Naopak s nejmenším počtem jsou v knize obsažena cvičení rozvíjející mluvený projev žáka. Gramatická cvičení čítají 53 % v porovnání s fonetickými, avšak mnohdy se tato cvičení vzájemně překrývají.

Graf 5: Četnost fonetických jevů – učebnice **Твой шанс 1**

Graf 6: Podíl gramatických a fonetických cvičení - učebnice **Твой шанс 1**

9.3.5 Fonetická analýza ostatních dílů učebnicového souboru **Твой шанс** - výsledky

Díl **Твой шанс 2** byl vydán teprve v roce 2019, díl **Твой шанс 3** není doposud distribučně dostupný. Z tohoto důvodu nebyly tyto díly učebnicového souboru předmětem zkoumání.

10 Analyzované učebnice vydané před rokem 1989

Bude provedena fonetická analýza tří učebnic ruského jazyka určených pro střední stupeň střední školy vydaných v letech 1964, 1984 a 1986.

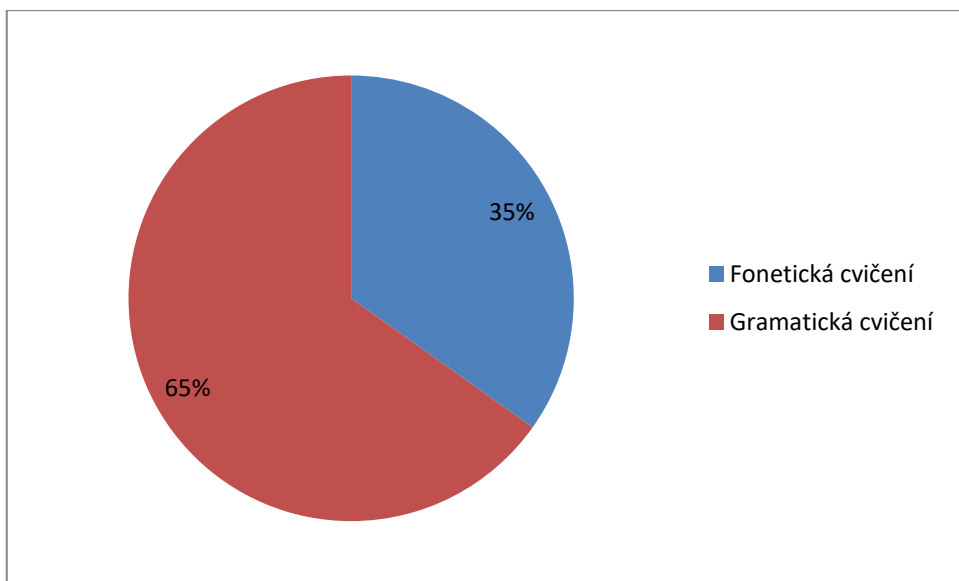
10.1 Učebnice: Русский язык 1

10.1.1 Anotace:

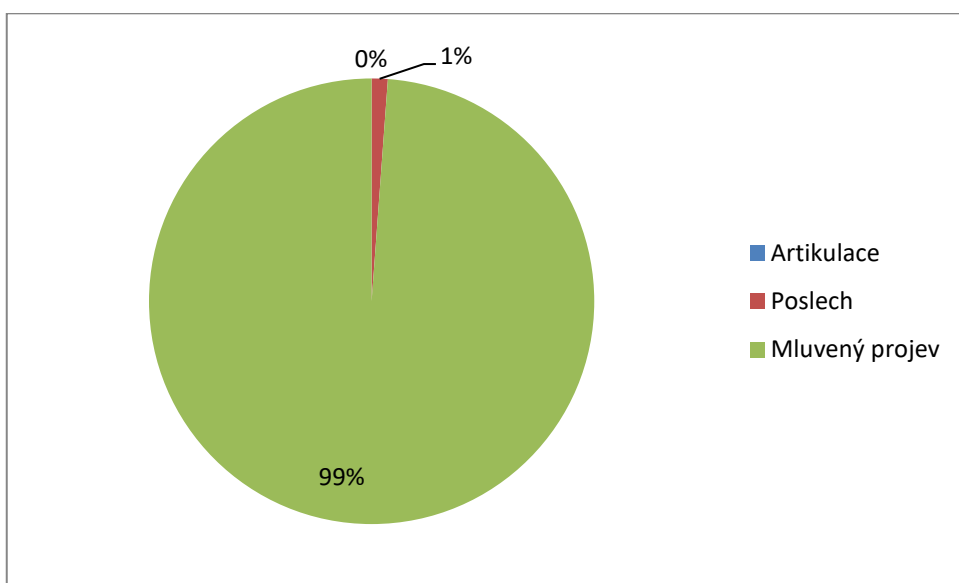
První díl učebnice z třídílného souboru ruského jazyka, vytvořený autory Irenou Camutaliovou, Přemyslem Adamcem, Miloslavou Hlaváčkovou a Milanem Hrdličkou je určený pro žáky středních škol. Knihu vydalo Státní pedagogické nakladatelství v Praze roku 1964. První díl učebnice se skládá z 22 lekcí, které jsou doplněné obrázky a fotografiemi. Autoři na konec knihy zařadili poslechové texty, písně, tematický slovník, česko-ruský a rusko-český slovník

10.1.2 Analýza učebnice Ruský jazyk 1 - výsledky

Značný počet cvičení v učebnici je založen na překladové metodě, která odpovídá z didaktického hlediska tvorbě učebnicových materiálů charakteristických pro minulé století. (Jelínek, 1980, s. 82). V knize nejsou obsažena cvičení zaměřující se na osvojení či zopakování fonetické látky. Cvičení z hlediska rozvoje fonetické stránky jazyka se soustředí v 99 % pouze na mluvený projev žáka a pro kontrolu správné výslovnosti se autoři knihy spoléhají na interakci mezi učitelem a žákem. Jedná se o soubor básní, povídek a písniček na konci učebnice, který je vhodný pro komplexní nácvik artikulace a melodie řeči. Nicméně žák pro kontrolu správné výslovnosti je odkázán na učitele. Gramatická cvičení zahrnují 65 % v porovnání s fonetickými. V učebnici se až na jedno cvičení nevyskytují poslechová cvičení rozpoznávacího charakteru. Jediným hojně zastoupeným druhem fonetického cvičení jsou cvičení rozvíjející mluvený projev žáka. Instrukce v učebnici jsou převážně psané v ruském jazyce. V pracovních textech nejsou již probíraná slova označena přízvuky.

Graf 7: Podíl gramatických a fonetických cvičení - učebnice Русский язык 1

Graf 8: Četnost fonetických cvičení – učebnice Русский язык 1

10.1.3 Analýza ostatních děl učebnicového souboru Русский язык - výsledky

Druhý díl Русский язык 2 obsahuje 18 lekcí, doplňkové texty v podobě operních libret, písní a tematického rusko-českého slovníku. V druhém díle učebnicového souboru Ruský jazyk není prezentována žádná fonetická látka. Učebnice obsahuje tři poslechová cvičení, která vzhledem k absenci audio materiálu využívají k reprodukci textu buď učitele, nebo samotného žáka. Autoři při tvorbě učebnicového materiálu kladli důraz na práci žáka s textem a rozvoj jeho komunikačních dovedností. Velký podíl cvičení je zaměřen na osvojení gramatiky, nejčastěji formou doplnění odpovídajícího tvaru slova do textu nebo překladovou metodou. Ve třetím díle je rovněž kladen velký důraz na práci s uměleckými texty.

10.2 Učebnice: Ruský jazyk 1

10.2.1 Anotace:

Třídílná učebnice ruského jazyka určená pro studium žáků v prvním ročníku na gymnáziích. Knihu napsali autoři René Tellner, Nina Milecová, Přemysl Adamec, Květa Lepilová a Alois Navrátil. Učební materiál obsahuje česko-ruský slovník, texty pro individuální čtení a písně. Vydalo Státní pedagogické nakladatelství v roce 1984.

První díl: Ruský jazyk 1 je učební soubor, který se skládá z 16 lekcí, které jsou doplněny o audionahrávky, obrázky a černobílé fotografie. Jednotlivé kapitoly na konci obsahují shrnutí dané látky. V pracovních textech jsou všechna ruská slova označena přízvukem.

10.2.2 Zastoupení fonetického učiva v učebnici Ruský jazyk 1

V učebnici se vyskytují především cvičení zaměřená na práci s textem, mluvený projev a gramatiku. Přesto se však v učebnici, která je určená pro 1. ročník gymnázia autoři vracejí k některým fonetickým jevům. První kapitola se věnuje správnému označení přízvuku u ruských slov, včetně pohyblivého přízvuku. Následují cvičení zaměřená na výslovnost hlásek označených písmeny я, е, ю, ё a použití intonačních konstrukcí IK-1, IK-2. V druhé lekci jsou prezentována cvičení na osvojení intonační konstrukce IK-1, IK-3, výslovnosti skupiny hlásek „тся, ться“ a souhlásek stojícími před písmeny е, ё, и, я, ю. Ve třetí lekci se opět vyskytují cvičení na osvojení intonačních konstrukcí IK-1, IK-2, IK-3. Šestá lekce obsahuje cvičení na výslovnost

koncovek „oro, ero“. V této lekci je také zařazeno cvičení týkající se zpodobnění znělosti. V sedmé lekci je cvičení, ve kterém žáci označují přízvuk ve větné konstrukci na částici *не* nebo na sloveso *быт* a opakují intonační konstrukci IK-3. Osmá lekce obsahuje cvičení na výslovnost tvrdých souhlásek „ж, ш“. Cvičení v dvanácté lekci se věnuje označení přízvuku na částici *не* v konstrukci se zájmeny a příslovci.

10.2.3 Porovnání četnosti materiálů pro nácvik fonetických jevů

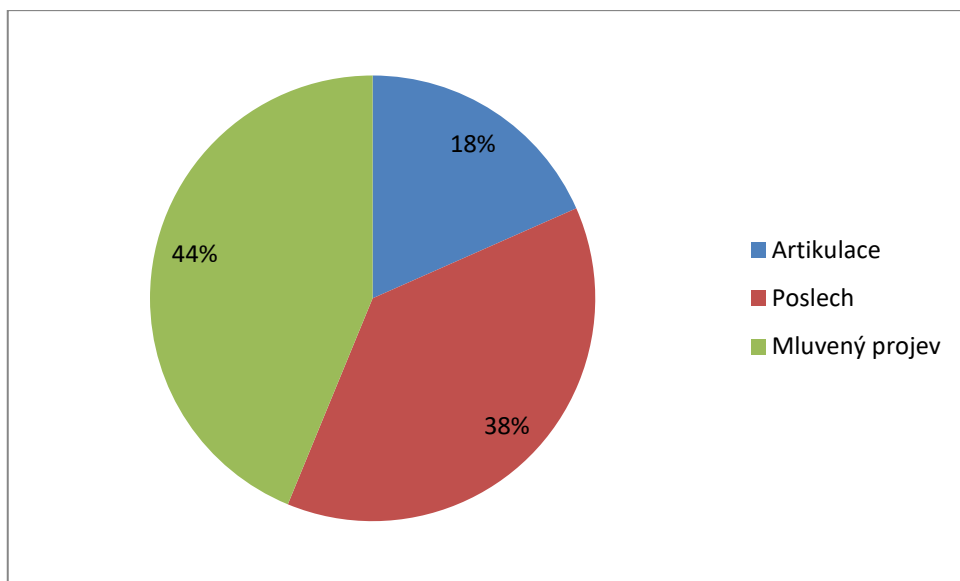
Tabulka 5: Analýza výskytu fonetických jevů v učebnici v Ruský jazyk 1

Fonetický jev	Počet fonetických cvičení	Procentuální četnost	Pořadí četnosti podle výskytu
Výslovnost měkkých souhlásek a slabik [p', л', д', т', н', б', м'..]	0	0%	-
Labializovaná výslovnost o, y	0	0%	-
Výslovnost tvrdých souhlásek ж, ш, ц	1	10%	3.
Výslovnost [л], [л']	0	0%	-
Výslovnost и, ы	0	0%	-
Výslovnost skupin hlásek тся, ться	1	10%	3.
Redukce samohlásek [a], [o], [’э], [’а]	0	0%	-
Výslovnost hlásek označených písmeny я, е, ю, ё, и	2	20%	2.
Asimilace	1	10%	3.
Diereza	0	0%	-
Intonační konstrukce	4	40%	1.
Výslovnost měkkých souhlásek ш, ч, й	0	0%	-
Skupina hlásek oro, ero	1	10%	3.

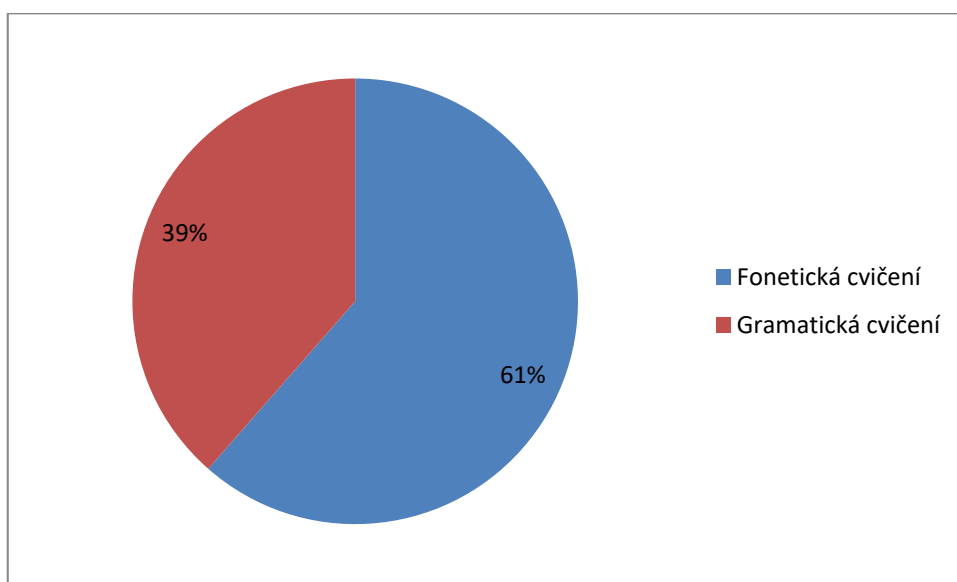
Nejvíce probíraným fonetickým jevem v učebnici je intonace ruské řeči. Druhým nejpočetnějším fonetickým jevem, který je v knize probírán, je výslovnost hlásek označených písmeny я, е, ю, ё, и s četností dvou cvičení. Tato učebnice ruského jazyka obsahuje velmi málo analytických cvičení zaměřených na opakování konkrétních fonetických jevů, nicméně obsahuje velké množství komplexních fonetických cvičení v podobě poslechu, mluveného projevu a artikulace.

10.2.4 Analýza učebnice Ruský jazyk 1 - výsledky

Skladba fonetických cvičení je vyrovnaná. Nejvíce jsou v učebnici obsažena cvičení na rozvoj mluveného projevu a artikulačních návyků. Většina z počtu artikulačních cvičení je komplexního charakteru. Jedná se převážně o nahrané audionahrávky rozhovorů nebo situací, při kterých žák nejprve poslouchá a následně je opakuje. Fonetická cvičení zahrnují v porovnání s gramatikou 61 %. Nutno však podotknout, že díky komplexnosti cvičení obsažených v učebnici se gramatická cvičení často prolínala s fonetickými.

Graf 9: Četnost fonetických cvičení – učebnice Ruský jazyk 1

Graf 10: Četnost fonetických jevů - učebnice Ruský jazyk 1

10.2.5 Analýza ostatních děl učebnicového souboru Ruský jazyk - výsledky

Druhý díl se skládá z 16 lekcí. Jednotlivé kapitoly obsahují texty doplněné o audionahrávky, obrázky a černobílé fotografie. Oproti prvnímu dílu se v učebnici vyskytuje více gramatických pouček a cvičení. Na konec učebnice autoři zařadili soubor 11 lekcí, které obsahují úryvky nejznámějších uměleckých textů ruské literární tvorby. V učebnici nebyla nalezena žádná cvičení určená na zopakování či osvojení fonetických jevů. Ve třetím díle žák opakuje intonační konstrukce IK-1, IK-2, IK-3 převážně pracuje s uměleckými texty a rozvíjí svůj mluvený projev.

10.3 Učebnice: Ruský jazyk (I)

10.3.1 Anotace:

Třídílný učební soubor Ruský jazyk je určen pro žáky prvního ročníku středních odborných škol a učilišť. Knihu zpracovaly Lubomíra Rudolfová, Dana Nováková, Jana Kašparová a Květuše Lepilová. Učebnici vydalo Státní pedagogické nakladatelství v Praze, v roce 1986. Součástí učebnice je literárně kulturní část, slovník pro práci s uměleckým textem a česko-ruský slovník.

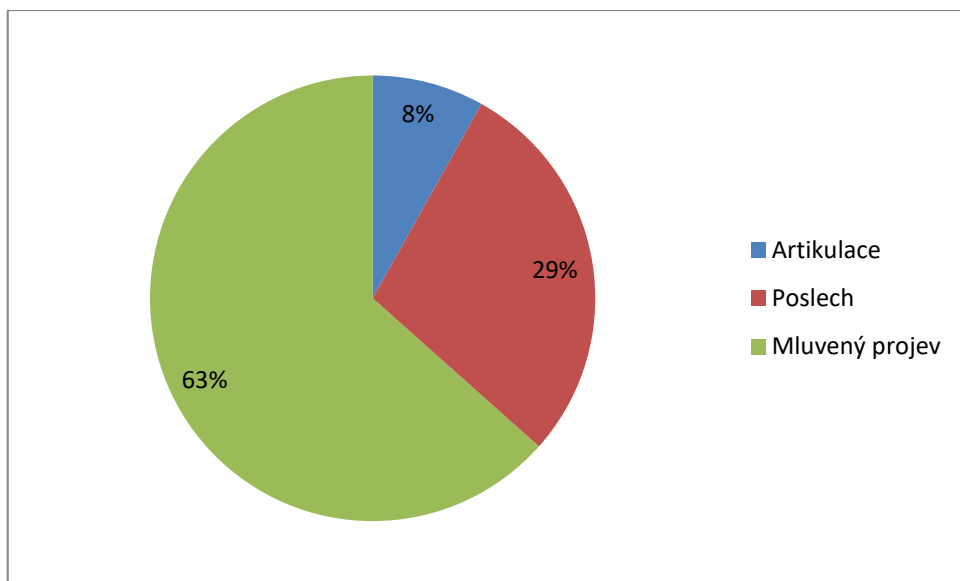
První díl: Učebnice se skládá z 18 lekcí, přičemž 8 lekcí obsahuje obecně jazykovou tematiku, 7 lekcí odbornou tematiku a 3 lekce jsou věnovány opakování. Do závěru knihy autoři zakomponovali literárně kulturní část, obsahující texty básní, písní a povídek. Tento oddíl literární ruské tvorby je doplněn audionahrávkami a barevnými ilustracemi. Každá kapitola je rozčleněna podle obsahu učiva na mluvnici, čtení, práci s textem a mluvený projev žáka.

10.3.2 Porovnání četnosti výskytu fonetických jevů

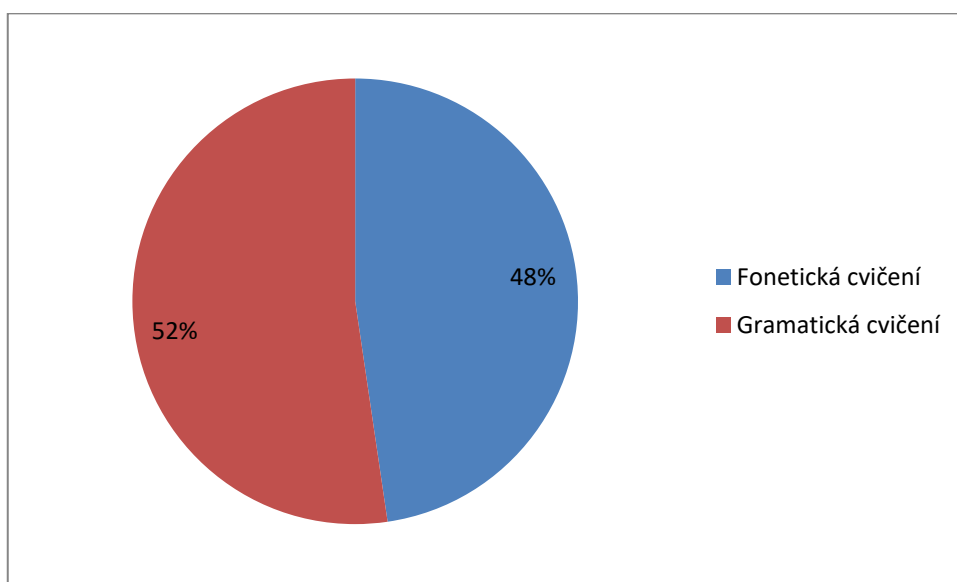
V učebnici jsme kromě šesti cvičení zaměřených na realizaci intonačních konstrukcí IK-1, IK-2, IK-3 nespatriili žádné, které by se svým obsahem týkalo nácviku konkrétního fonetického jevu.

10.3.3 Analýza učebnice Ruský jazyk (I) - výsledky

Z rozboru učebnice vyplývá, že nejčastěji se vyskytující fonetická cvičení jsou taková, která rozvíjejí žákův mluvený projev. Během analýzy artikulačních cvičení nebylo nalezeno žádné, které by využívalo analytického nácviku. Cvičení podporující rozvoj artikulačních nácviků jsou založena na komplexnosti prostřednictvím opakování slov, slovních spojení, textů v doprovodu s audionahrávkou pro ověření správnosti. Gramatická cvičení v porovnání s fonetickými zaujímají 52 %.

Graf 11: Četnost fonetických jevů – učebnice Ruský jazyk (I)

Graf 12: Četnost fonetických jevů - učebnice Ruský jazyk (I)

10.3.4 Analýza ostatních dílů učebnicového souboru Ruský jazyk - výsledky

Druhý a třetí díl učebnice se skládá celkem ze 17 a 13 kapitol. V žádné kapitole se nevyskytují cvičení zaměřená na osvojení či zopakování fonetického učiva. V obou dílech dominují cvičení určená pro osvojení gramatiky ruského jazyka a práci žáků s textem.

11 Závěr

V bakalářské práci jsme analyzovali obsah učebnic ruského jazyka pro střední školy. Porovnávali jsme skladbu a četnost fonetických cvičení prezentovaných ve starších učebnicích vydaných do roku 1989 s učebnicemi vydanými po něm.

Cílem této práce bylo zjistit, zdali se v učebnicích autoři vracejí k procvičování fonetické látky, jaký typ cvičení v nich převládá a zdali se od sebe učební materiály liší prezentací fonetického učiva. Prostřednictvím analýzy učebnicového textu bylo zjišťováno, jaké fonetické jevy jsou v učebnicích nejčastěji prezentovány a které naopak nejsou vůbec do učebního materiálu zakomponovány.

Provedli jsme analýzu prvních dílů v šesti učebnicových souborech. Bylo zjištěno, že cvičení ve starších učebnicích jsou zaměřena převážně na mluvený projev, kdežto novější učebnice obsahují nejvíce cvičení pro nácvik artikulace. Toto první zjištění podporuje fakt, že se žáci učili do devadesátých let minulého století ruský jazyk jako první cizí jazyk. Středoškoláci v prvním ročníku již absolvovali šest let výuky ruského jazyka v porovnání s žáky, kteří dnes většinou začínají s jeho výukou až na středních školách. Můžeme tak předpokládat, že základní fonetické učivo bylo probíráno na ZŠ.

Bylo zjištěno, že námi porovnávané učebnice ruského jazyka vydané do roku 1989 obsahují velmi málo cvičení, která prověřují znalost fonetické látky, nebo tento typ cvičení zcela chybí. Fonetická cvičení jsou v těchto učebnicích zaměřena nejvíce na rozvoj mluveného projevu žáka. Nejčastěji jsou ve cvičeních probírány realizace intonačních konstrukcí. Tyto učebnice kromě dílu Ruský jazyk 1 prakticky neobsahují žádná cvičení na zopakování fonetické látky. Artikulační cvičení obsažená v již zmiňované učebnici Ruský jazyk 1 využívají z velké části komplexní nácvik výslovnosti. Výuka fonetiky v těchto učebnicích využívá převážně interakce mezi učitelem a žákem.

V učebnicích vydaných po roce 1989 se nejvíce vyskytují cvičení zaměřená na trénink artikulace. V námi porovnávaných knihách autoři upřednostňují před ostatními fonetickými jevy nácvik intonačních konstrukcí, avšak pomineme-li různorodost intonačních konstrukcí a k nim odpovídající počet cvičení, pak zjistíme, že společným, nejčetněji probíraným fonetickým jevem v učebnicích je výslovnost redukovaných samohlásek [a], [o], [ʼa], [ʼə] a tvrdých souhlásek „ж, ш, и“.

Naopak v žádném z prvních dílů učebnicového souboru Класс, Радуга по-новому či Твой шанс není žákům představena výslovnost labializovaných samohlásek [o], [y] a skupin hlásek podléhajících dierezi. V analyzovaných učebnicích je zařazeno velmi málo cvičení na výslovnost hlásek označených znaky я, е, ю, ё, ю, и, skupin hlásek тья, тся a koncovek ого, его. Assimilace je probírána pouze v učebnici Твой шанс 1. Autoři se v dalších dílech učebnic vracejí k procvičování fonetické látky. Artikulační cvičení využívají jak syntetického, tak analytického nácviku.

12 Seznam bibliografických odkazů

- BRYZGUNOVA, JE. (1977) *Praktičeskaja fonetika i intonacija ruskog reči*. Moskva: Russkij jazyk., 278s.
- CAMUTAILOVA, I. et al. (1964) *Russkij jazyk I*. Praha: SPN.
- GOLOVATINA, V. VALOVA, L. et al. (2018) *Tvoj šans I*. Plzeň: Fraus., 168s. ISBN 978-80-7489-423-7
- JELÍNEK, S. et al. (2007) *Raduga po-novomu I*. Plzeň: Fraus., s. 128. ISBN 978-80-7238-659-8
- JELÍNEK, S. (1976). *Metodické problémy vyučování cizím jazykům*. Praha: SPN., 219s.
- KONEČNÝ, J. (2015). *Praktická fonetika ruského jazyka pro budoucí učitele*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta., 170s. ISBN 9788072908356.
- KONEČNÝ, J. (2015) *Chyby ve výslovnosti českých žáků středních škol v ruském jazyce*. In: Dialog kultur VIII. Hradec Králové: Gaudeamus. s. 368-373. ISBN - 978-807435-629-6
- KOPECKIJ, L. V. (1958). *Výklady z ruské fonetiky a morfologie (Pomůcka pro posluchače dálkového studia VŠP v Praze)*. Praha: SPN., 219 s.
- KRČMOVÁ, M.: *Fonetika* [online]. Dostupné z WWW: <https://is.muni.cz/elportal/estud/ff/js08/fonetika/ucebnice/ch03s01.html>
- MAŇÁK, J., KNECHT, P. (ed.), (2007). *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido., 140s. ISBN 978-80-7315-148-5
- OLIVERIUS, Z. (1974). *Fonetika ruského jazyka*. Praha: SPN.
- ORLOVA, N. et al. (2010) *Класс I*. Plzeň: Fraus., 168s. ISBN 978-80-7397-032-1
- PURM, R. JELÍNEK, S. (2003) *Didaktika ruského jazyka: vybrané kapitoly*. 3. vyd., rozš. a upr. Hradec Králové: Gaudeamus., 250s. ISBN 8070411740.
- PÝCHOVÁ, I. (1993-1994) *Móda a učebnice cizích jazyků. Cizí jazyky*, č. 3-4, 104 - 109s.

REJMÁNKOVÁ, L. (1979) *Kommunikativnyje upražněnija po sintaksisu russkogo jazyka*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta v Hradci Králové 117s.

RUDOLFOVÁ, L. NOVÁKOVÁ, D. et al. (1984) *Ruský jazyk (I)*. Praha: SPN.

SPIRIDONOV, V. (1996). *Příručka fonetiky ruského jazyka*. Praha, PedF.

TELLER, R. et al. (1984) *Ruský jazyk 1*. Praha: SPN.

ZELINKOVÁ, Š.: *Pohled na metody výuky cizích jazyků 20. Století* [online]. Dostupné z WWW: <http://lingvistikapraha.ff.cuni.cz/sbornik/2013/zelinkova-tisk.php>

13 Seznam obrázků

Obrázek 1: Přízvuk v českém a ruském jazyce (Konečný, 2015, s. 22)	13
Obrázek 2: Charakteristika redukce v závislosti na místu slabiky ve vztahu k přízvuku (Konečný, 2015, s. 23).....	15
Obrázek 3: Redukce nepřízvučných [a], [o] po tvrdých souhláskách (Konečný, 2015, s. 26).....	15
Obrázek 4: Redukce nepřízvučných [’a], [’ə] po měkkých souhláskách (Konečný, 2015, s. 26).....	16
Obrázek 5: Redukce samohlásek v nepřízvučných slabikách (Konečný, 2015, s. 23)	17
Obrázek 6: Schéma intonační konstrukce IK-1	19
Obrázek 7: Schéma intonační konstrukce IK-2	19
Obrázek 8: Schéma intonační konstrukce IK-3	19
Obrázek 9: Schéma intonační konstrukce IK-4	20
Obrázek 10: Schéma intonační konstrukce IK-5	20

14 Seznam Grafů

Graf 1: Četnost fonetických cvičení – učebnice Класс 1	32
Graf 2: Podíl gramatických a fonetických cvičení - učebnice Класс 1	32
Graf 3: Četnost fonetických cvičení – učebnice Радуга по-новому 1	35
Graf 4: Podíl gramatických a fonetických cvičení - učebnice Радуга по-новому 1	36
Graf 5: Četnost fonetických jevů – učebnice Твой шанс 1	40
Graf 6: : Podíl gramatických a fonetických cvičení - učebnice Твой шанс 1 ...	40
Graf 7: Podíl gramatických a fonetických cvičení - učebnice Русский язык 1 .	42
Graf 8: Četnost fonetických cvičení – učebnice Русский язык 1	42
Graf 9: Četnost fonetických cvičení – učebnice Ruský jazyk 1	46
Graf 10: Četnost fonetických jevů - učebnice Ruský jazyk 1	46
Graf 11: Četnost fonetických jevů – učebnice Ruský jazyk (I)	48
Graf 12: Četnost fonetických jevů - učebnice Ruský jazyk (I).....	48

15 Seznam tabulek

Tabulka 1: Seznam hodnotících kritérií	26
Tabulka 2: Analýza výskytu fonetických jevů v učebnici Класс 1	30
Tabulka 3: Analýza výskytu fonetických jevů v učebnici Радуга по-новому 1	34
Tabulka 4: Analýza výskytu fonetických jevů v učebnici v Твой шанс 1	38
Tabulka 5: Analýza výskytu fonetických jevů v učebnici v Ruský jazyk 1	44